

SKRIFTER UTGIVNA AV FÖRENINGEN
DET GAMLA LUND
XVI—XVII. 1934—35.

H. H. VON SCHWERIN

LUNDAGÅRDSHUSET
DESS BYGGNADSHISTORIA

LUND 1935
AKTIEBOLAGET SKÅNSKA CENTRALTRYCKERIET

SKRIFTER UTGIVNA AV FÖRENINGEN
DET GAMLA LUND
XVI—XVII. 1934—35.

H. H. VON SCHWERIN

LUNDAGÅRDSHUSET
DESS BYGGNADSHISTORIA

LUND 1935
AKTIEBOLAGET SKÅNSKA CENTRALTRYCKERIET

ANVÄNDA FÖRKORTNINGAR

- C. P. = Consistorii majoris protokoll
- L. A. L. = Landsarkivet i Lund.
- L. U. B. = Lunds Universitetsbibliotek.
- R. A. = Riksarkivet, Stockholm.
- U. A. = Universitetsarkivet.

LUNDAGÅRDSHUSET

DESS BYGGNADSHISTORIA

I. LUNDAGARDS HISTORIA FÖRE DONATIONEN TILL AKADEMIEN.

Den äldre bebyggelsen. — Curia Lundensis. —
Kungshuset uppföres. — Byggmästare och
stilförbindelser. — De första 50 åren.

Lundagård var fordomdags namnet på Lunds förnämsta egen-
dom, som jämte Domkyrkan bildade stadens centrum. Under
den katolska tiden var den kyrkans gods och ärkebiskopens säte,
Curia Lundensis. Vid reformationen indrogs gården till Kronan och
blev därigenom residens för Konungens länsherrar i Lunds län,
intill dess staden kom att direkt lyda under Malmöhus. I kungl.
brev hör man ofta talas om »vor Gaard» i Lund.

Efter att under 1500-talet och 1600-talets första hälft hava för-
länats i tur och ordning till olika länsherrar¹⁾, skänktes Lunda-
gård år 1655 till rikshistoriografen Vitus Bering, dock med för-
månsrätt för Kronan att få återköpa densamma²⁾. Detta förbehåll
utnyttjades visserligen redan följande år, då egendomen förlänades
Otto Thott till Näs³⁾, men sex månader senare fick Bering förbe-
hållslöst sin gård tillbaka⁴⁾.

¹⁾ Chr. Erslev, Danmarks Len og Lensmænd i det 16de Aarhundre.
København 1879.

²⁾ L. B. Falkman, Förteckningar öfver handlingar om Skåne, Halland
och Blekinge, förvarade i Kongl. Danska Geheimearkivet. Författade år 1845.
(Manuskript i danska Rigsarchivet, L. U. B., L. A. L. och R. A.) I 2092:
Konungen skänker Lundagård till sin historicus, Vitus Bering och dennes
arvingar med förbehåll att framför någon annan få återlösa gården för 400
Rdr. Dat. 18 maj 1655.

³⁾ Falkman, I 2122: Otto Thott till Näs får förläningsbrev på Malmö-
hus län, Lundagård, Dalby kloster och Hagestad. Dat. 13 juli 1656.

⁴⁾ Falkman, I 2135: Vitus Bering får Lundagård åter, denna gång
utan återlösningsrätt för Konungen. Dat. 20 jan. 1657.

År 1660 sålde Vitus Bering Lundagård till biskop Peder Winstrup¹⁾, efter vars år 1679 timade död den reducerades från hans arvingar såsom gammalt kronogods²⁾. I februari 1668 läses i det nygrundade karolinska universitetets protokoll, »huruledes här å orten spargeras, att Lundagård till Kungl. Maj:t skall vara reducerat», varför man genom kanslern anhöll om att åt akademien måtte doneras denna så lämpligt belägna egendom³⁾. Denna önskan beviljades också genom Kungl. brev den 16 mars 1688, och sedan dess har den forna ärkebiskopsgården ej mera bytt ägare⁴⁾.

I begreppet Lundagård inrymma i våra dagar de flesta nog endast den traditionsrika parken mellan Domkyrkan och det gamla biblioteket. Förr omfattade gården inom stadens gräns en betydligt större areal med detta namn. Sålunda räknades även den nuvarande Universitetsplatsen dit, och det hela omgärdades av murar. Områdets medelpunkt var under svensk tid en tvåvånig grundmurad byggnad liggande i öster och väster med ett runt trapptorn på sydfasaden. Huset ifråga blev vid Lundagårds reduktion och den därefter följande donationen till Akademien det nya universitetets huvudbyggnad och tjänstgjorde även i denna egenskap under mer än tvåhundra år. En skildring av denna åldriga byggnads historia genom tiderna är föremålet för denna undersökning.

I en inlaga med beskrivning av akademihuset år 1835 säger professor C. G. Brunius, att byggnaden ifråga »av ålder varit Nordens metropolitanresidens och hetat Curia Lundensis», och han tillägger, att den år 1452 försvarades av ärkebiskop Tufwe mot konung Carl Knutsson. »Härpå omgav denna ärkebiskop, 1459, ifrågavarande slott samt den intilliggande trädgården med en fästningsmur», säger han vidare⁵⁾.

Gammal var visserligen akademibygnaden eller »gamla biblioteket», som den numera kallas, men ursprunget är ingalunda medeltida. 19 år senare har också Brunius ändrat åsikt: »detta hus är tvivelsutan detsamma, som Fredrik II lät å Lundagård upp-

¹⁾ Domkapitlets arkiv. (L. A. L.)

²⁾ A. Cronholm, Skånes politiska historia, II s. 307. Stockholm 1851.

³⁾ Consistorii majoris protokoll (förkortas C. P.) 1688 den 22 febr. § 3 (Universitetsarkivet förkortas U. A.).

⁴⁾ U. A.

⁵⁾ Bilaga till Överintendentens underdåniga skrivelser 16 febr. 1836 (R. A.).

föra och varför bönderna i Torna och Bara härad 1578 ålades att hämta sten och kalk från Fågelsång»¹⁾. Han konstaterar därför även, att ärkebiskoparnas forna Residens måste ha legat närmare kyrkan och kyrkogården samt att några av de grundvalar, som enligt ett äldre inventarium voro synliga inom det murinhägnade området, skulle kunnat vara rester därav.

Som äldsta bild av det gamla akademihuset anger Brunius i sin förstnämnda beskrivning ett stick av staden Lund sedd från norr i Brauns och Hogenbergs stora arbete »Civitatis orbis terrarum», och yngre auktorer vidhålla även denna åsikt (fig. 1). Det stora illustrationsverket ifråga utgavs emellertid redan 1572, varför den byggnad, som åsyftas, måste vara en annan. Härpå tyder även den omständigheten, att det förmenta Lundagård försetts med ett sexsidigt trapporn, som ej placerats mitt på fasaden. Att huset därtill på sticket orienterats med gavlarna i norr och söder, då det i verkligheten borde ha legat i öster och väster, d. v. s. parallellt med Domkyrkan, förtjänar även att omnämnas, ehuru detta förhållande kan ha berott på konstnärens godtycke, som genom detta förfaringssätt fått byggnaden mera dominerande.

Tillförlitliga och detaljerade kartor över Lund under dansk tid saknas tyvärr, varför en orientering av de verkliga förhållandena på sådan väg är omöjlig. Det tyska kopparsticket visar dock med full tydlighet, att det fordom myllrade av byggnader mellan domkyrkan och Lundagårds skyddande murar, ett förhållande, som ej bör överraska, då ju området i själva verket är rätt stort. Outnyttjade räkningskaper och inventarier över Malmöhus län klarlägga även, att så varit förhållandet²⁾. De vittna därtill tydligt om, att Akademibyggnaden först tillkom 1578 och följande år, och bevisa att en likartad äldre byggnad, identisk med kopparstickets, verkligen funnits. Detta är dock ej så märkvärdigt, då rektangulära hus med trappgavlar och trapporn på ena fasaden tillhörde 1500-talets vanligaste bostadstyper.

Räkningskaperna ge, rätt utnyttjade, ett gott besked. Under akademihusets byggnadstid skiljes tydligt mellan »det stora stenu-

¹⁾ C. G. Brunius, Historisk och arkitektonisk beskrifning om Lunds Domkyrka, s. 327. Lund 1854 (förkortas Lunds Domkyrka).

²⁾ Malmöhus Lens Regnskab 1579—80 (Rigsarchivet, Köbenhavn).

set» och »det stora nya stenhuset», under det att poster sådana som reparationer på »Lundagårds hus» markera samtliga gårdens byggnader.

Men låt oss först gå till det inventarium från år 1602, som bäst visar det stora antal byggnader, som fordom hopträngts på Lundagård¹). »Pa den sønder side emod Kierkegaarden ett stort stienhus» och »nest vester optil er en stald sexten bendinger lang emellum stenger muritt, siges Biørn Kaass lod opsette». Vid gårdsområdets västra sida låg därtill en gammal grundmurad lada med tegeltak. Dess läge är lätt att fastställa då inventariet nämner ytterligare ett stenhus norr därom med det tillägget, att porten ut till Bredgatan befann sig mellan dessa båda byggnader.

På gårdsområdets nordsida fanns »ett stort murit nytt huss med en windelthrappe och tvenne carnapper medt bly takt». Intill denna byggnad var ett grundmurat kök uppfört.

För övrigt uppräknas utan angivande av läget ytterligare två byggnader innanför muren. Det ena var av korsvirke och användes till stall, det andra var »ett stort murit hus af grunden, kallt dit bisspens hus».

Låt oss nu först säga några ord om biskopshuset, den gamla Curia Lundansis!

Var detta hus en gång låg kan som förut antytts ej med absolut säkerhet fastställas. Med vetskap om den katolska kyrkans obegränsade makt kan det givetvis ifrågasättas om ej den stora trapptornsförsedda byggnaden på Hogenbergs stic som stadens mest dominerande palats ursprungligen varit ärkebiskopens säte. Under sådana omständigheter skulle den genom reformationen ha indragits till kronan och blivit länsherrens slott, under det att biskopen fått inflytta i en enklare lägenhet. Men att fullständigt klarlägga detta förhållande är som sagt nu omöjligt.

Brunius ansåg emellertid, att biskopshuset måste ha legat närmare kyrkan och kyrkogården, och kopparsticket visar även tydligt en tillsynes tvåvånig byggnad med fyra rundbågiga fönster i övervåningen, liggande rakt framför domkyrkans nordfasad. Måhända skulle man kunna taga den för katedralens sidoskepp, men den omständigheten, att den sticker långt framför tvärskeppet ute-

¹) Malmøehussis Inuentarium Anno 1602 (Rigsarchivet, Kobenhavn).

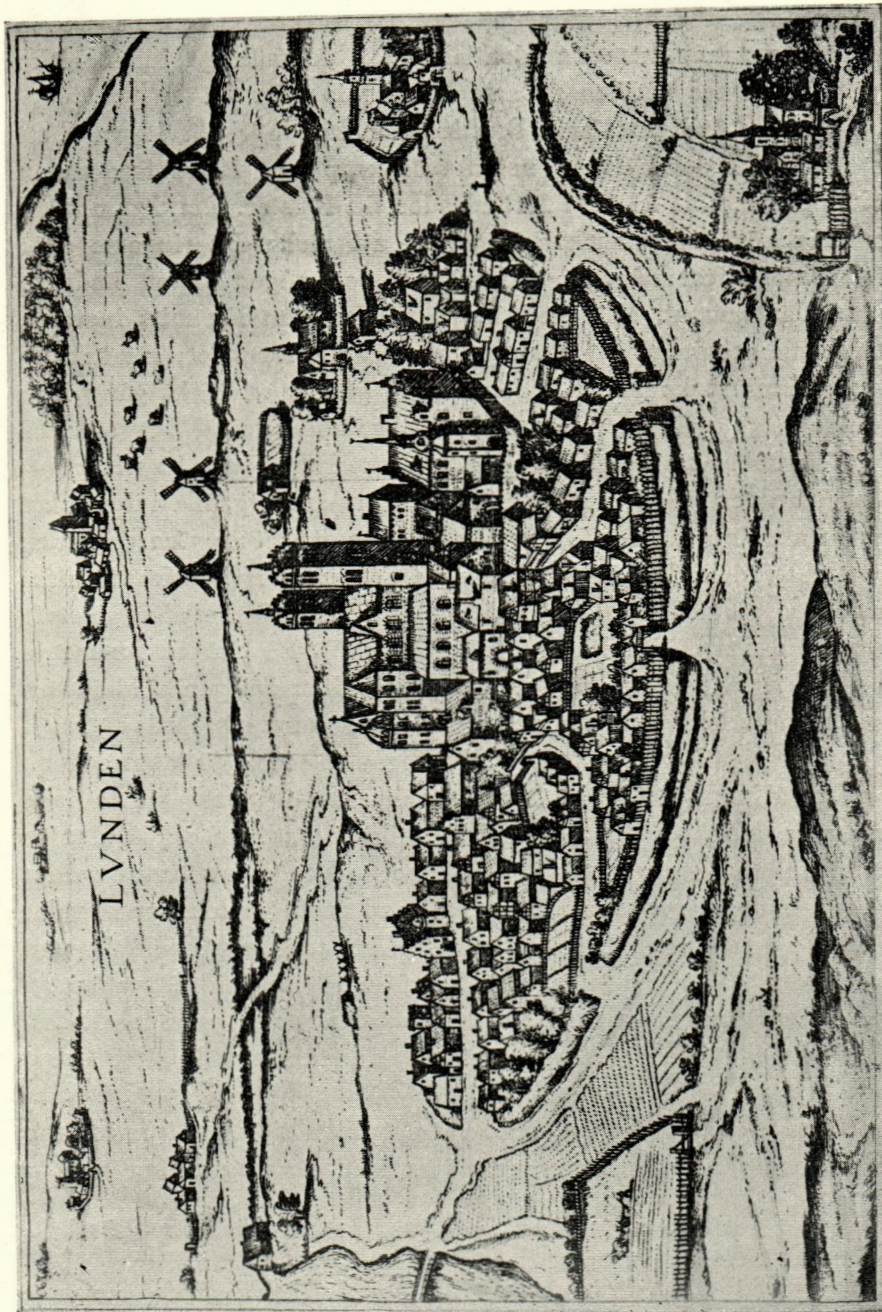

FIG. 1. LUND PÅ 1570-TALET. (Enligt Braun och Hogenberg).

sluter ett dylikt antagande. De markanta fönstren vittna emellertid om byggnadens ståtliga, ja, festliga karaktär. Detta fristående hus torde sannolikt vara identiskt med de mäktiga lundensiska kyrkofurstarnas residens, Curia Lundensis (fig. 2).

En omständighet, som Brunius påpekat, bör härvid vara ett gott bevis. I domkyrkans norra tvärskeppsmur fanns fordom en dörröppning, som år 1834 förändrades till fönster. Om denna dörr, som låg högt över marken, säger B. att »icke det ringaste spår förmärktes efter någon yttre trappa, och någon sådan hade ej heller där kunnat, enär nedgången till kryptan låg mitt inunder, lämpligen anbringas». Då en gammal sägen förmäler, att ärkebiskopen kunnat komma till domkyrkan genom en täckt gång från palatset (ett dylikt arrangemang är ingalunda unikt) bör sålunda ett nära beläget biskopspalats, såsom det Hogenbergska sticket utvisar, vara den enda naturliga lösningen). Det gamla biblioteket var ju alltför avlägset (drygt 100 m.) för att möjliggöra en sådan anordning, och den omständigheten att prof. Rydbeck påträffat medeltida murrester under nedre våningens golv betyder givetvis icke att dessa måste stamma från Curian²⁾. På platsen funnos ju talrika byggnader. Sålunda bör nog uppgiften om gamla akademihusets historiska grundvalar utan vidare kunna avfärdas. Såväl arkivalier som här påpekade omständigheter vittna ju klart därom.

Beträffande det äldre stora stenhusets tillkomst kunna inga bestämda uppgifter lämnas, och det faller egentligen också utanför denna undersöknings ram. Räkenskaperna lämna emellertid tydligt besked om reparationer på en byggnad med vindeltrappa under samma tid som en likartad uppföres. Man talar om vindeltrappan i det stora huset och i det nya. Beträffande den äldre byggnaden omnämnes ofta kungens och drottningens kammare samt salen. Två karnaper ha även funnits, spåntäckta i motsats till tornet, som hade blyhuv.

Om biskopsgårdens exteriör vet man ingenting, om interiörerna endast obetydligt. Av ett inventarium från så tidigt datum som år

¹⁾ Lunds Domkyrka s. 56—57. — Betonas måste här än en gång att 1602 års inventarium förutom det äldre och det nya stora stenhuset anger *ytterligare* en stor grundmurad byggnad »koldit bisspens hus».

²⁾ Rydbecks grävning i samband med Historiska museets inflyttning i Carolinasalen 1908.

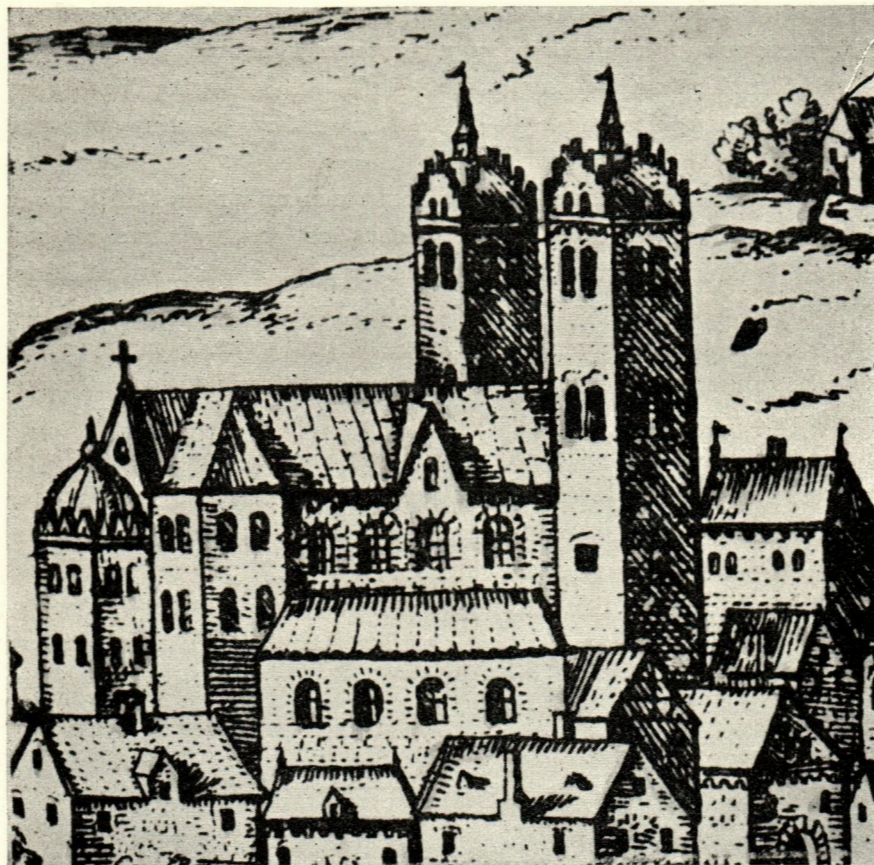

FIG. 2. DOMKYRKAN OCH CURIAN PÅ 1570-TALET.
(Detalj ur Braun och Hogenbergs Lundabild).

1536 framgå benämningarna på några rum¹⁾). Bland tjugo, som uppräknas, observerar man främst den stora salen, kapellet, biskopens sovkammare, skrivkammaren och två samlingsrum för tjänstefolket. De övriga voro ekonomilokaler, och deras stora antal tyder på att några varit inrymda i småbyggnader. Det finns emellertid på grund av den givna uppgiften ej heller här anledning att vidare ingå på detta ämne, hur intressant ett dylikt studium än kunde vara.

År 1578 skriver Konungen till Björn Kaas, länsman på Lunda-

¹⁾ Inventarier paa Bispegaard (Rigsarchivet, København).

gård, att bönder i Torna och Bara härader skola biträda med att köra sten och kalk till en nybyggnad vid Lundagård¹⁾). Brevet får ej missförstås, ty Fågelsång var ett kalk- och lerbrott. Teglugnar uppfördes därstädes och kalk brändes. En mängd hantlangare voro sysselsatta.

Materialanskaffningen pågick raskt och under året 1579 reste sig byggnadens murar. Räkenskaperna äro genomgående så omfattande och innehålla så mycket ovidkommande, att framställningen skulle förlora i överskådlighet och intresse, därest de helt utnyttjades. Däremot finnas några synnerligen givande sammandrag över de olika grupper av hantverkare, som varit sysselsatta vid Lundagårds nya hus.

Främst får man reda på arkitektens namn. Han hette *Diiriick Byggmästare* och hade engagerats av Björn Kaas. Att just han varit mästaren framgår tydligt av ordalagen, att han blivit »forthingiid thill Lundegaardz arbeiidt att opbygge the ny husz». Bland alla vid gården anställda var han den ende, som kallades byggmästare, detta tydligen i motsats till enklare förmågor från orten, som rätt och slätt titulerades murmästare. Av hans betalning, som lämnades den 13 oktober 1579, framgår även hur lång tid huset tagit att uppföra. Han hade arbetat 104 söckendagar d. v. s. omkring fem månader. Det var en efter dåvarande förhållanden kort tid, men materialier voro ju levererade, och på arbetare led han ingen brist. Nio murargesäller, några murmästare och ett trettiotal kalkslagare och hantlangare voro verksamma.

Timmermän, snickare och sågskärare funnos åtskilliga. Bland de förstnämnda var Herman Timmerman i Lund den ledande. Han betaltes den 16 oktober 1579 för 86 söckendagar och hade under denna tid utfört såväl takresningen som loften. Timret till konungens nya stall hade han även upphuggit. Sex gesäller hade varit honom behjälpliga.

Snickaren, som var från Malmö, hette Johan Ruundt och hade eget folk i arbete. Han hade gjort paneler, fönster och dörrar samt uppsatt vindeltrappan.

¹⁾ Falkman, I 3539: Konungen befäller bönderna i Torna och Bara härader att biträda till pågående byggnad å Lundagård samt hämta sten och kalk därtill från Fågelsång. Dat. 26 okt. 1578.

Sågskårare funnos sex, stammande från vitt skilda skånska orter. Alla hade de varit engagerade vid det stora nybygget.

Bland övriga hantlangare märktes glasmästare, blymästare och smeder. Morten Glasmästare hade efter kontrakt med Björn Kaas arbetat vid Lundagård hela året 1579.

Anders Blymästare hade med eget folk stöpt bly till vindeltrappan och homejorna och hade täckt tornet. Han hade även förfärdigat takrännorna.

Klen- och grovsmeder voro många. Olof Klensmed i Malmö hade utfört fönster- och dörrbeslag samt lås. Han hade även smitt åtta vindflöjelstänger till det nya huset. Hans Klensmed i Lund tycks däremot nästan uteslutande varit verksam vid gårdens övriga byggnader. Knut Smed sammastädes hade skött allt grovsmede, däribland främst murankarna. Alla dessa hantverkare hade ett flertal gesäller.

Att i övrigt göra större utdrag ur räkenskaperna skulle knappast bidra till skildringens berikande. Det talas huvudsakligen om materialleveranser, kläder och mat till arbetsfolket, nyanskaffning av verktyg och vagnar m. m. En post kan dock vara av intresse, nämligen att kopparflöjlar och kopparkulor för flöjelstängerna beställdes från Malmö för såväl det nya huset som för Kungsstallet. Till det förra inköptes bladguld av handelsmannen Jacob Hindse i Malmö, att användas till förgyllning av flöjlar och knoppar.

Räkenskaperna beröra givetvis även reparationer av Lundagårds övriga byggnader och ha speciellt vid en identifiering av det äldre kungshuset varit betydelsefulla. Några närmare utdrag äro för övrigt onödiga.

Efter denna översikt av gamla akademihusets tillkomst övergå vi till en rekonstruktion av dess tidigare utseende. Exakt kan dock detta ej fastställas, då ju den gamla Hogenbergska avbildningen av anförda skäl ej är användbar.

Byggnadens rektangulära grundplan, belägen i öster och väster, var till sina mått densamma då som nu, liksom sydfasadens trapporn. Intill 1700-talets första år fanns vid norra fasadens östra hörn ytterligare en lägre rundel. Huset hade brant tegeltak med två homejor på var långsida och flöjelsmyckade trappgavlar.

Södra tornet hade en hög spira av bly. Murytorna voro rappade. Mellan våningarna löpte en rundbågsfris, och hela övervåningen var något överkragad, en detalj, som ännu är bevarad. Sydtornet smyckades i höjd med andra våningen av höga, smala, rundbågiga nischer, vilka även bibehållits. Dessa ha upptill en extra utsmyckning i form av dubbelbågar, vars slutstenar återge primitivt utbyggna ansikten. Portalen torde ha varit monumental. I ett inventarium från år 1720 talas nämligen om »2:ne stenpelare, vilka nu ligga förvarade bakom dörren» ¹⁾.

Hur huset varit inrett samt hur rummen lågo kan ej bestämt sägas. Blå salen, kungens kammare, frustugan och borgstugan äro benämningar, som återkomma. Tydligt framgår att köket och brygg-huset varit helt fristående lokaler. Det förstnämnda var ett litet, vid nybyggnadens gavel beläget hus. Huruvida våningsindelningen var densamma före som under akademiens första tid kan ej sägas, då byggnaden under de år den var i privat ägo, säkert grundligt restaurerades. Men i övrigt avviker ej akademihusets planschema sådant vi känna det vid 1600-talets slut från en 1500-talsbyggnads.

I sin tidigast citerade beskrivning över Lundagårdshuset anser ju Brunius byggnaden vara av medeltida ursprung, och han anger den i sirliga ordalag vara uppförd »i bysantisk eller om man heller vill med andra ord säga i nygrekisk, forngötisk, gammalsaxisk stil», ett nog så blandat, för att ej säga besynnerligt omdöme. Då han som nämnts nitton år senare i sin beskrivning över Lunds domkyrka ändrat åsikt om det medeltida ursprunget sker det med ordalagen: »väl erinrar ett och annat däri om medeltidsstil, men det hela röjer dock samma hållning som många större boningshus, vilka kort efter reformationen tillkommit». Detta uttalande vilja vi kommentera med några exempel. Det är icke utan att Brunius genom sin byggnadsverksamhet hos mången skapat den uppfattningen, att bågfriser och trappgavlar uteslutande höra medeltiden till, men granska vi bevarade byggnadsverk från 1500-talets mitt och dess andra hälft, skola vi finna talrika exempel på att dylika formelement även voro renässansens egendom. Vi vilja blott nämna sådana danska gårdar som Gisselfeld (1547), Egeskov (1554), Örbäcklunde (1593) och Rygaard (1593). I all synnerhet är

¹⁾ U. A.

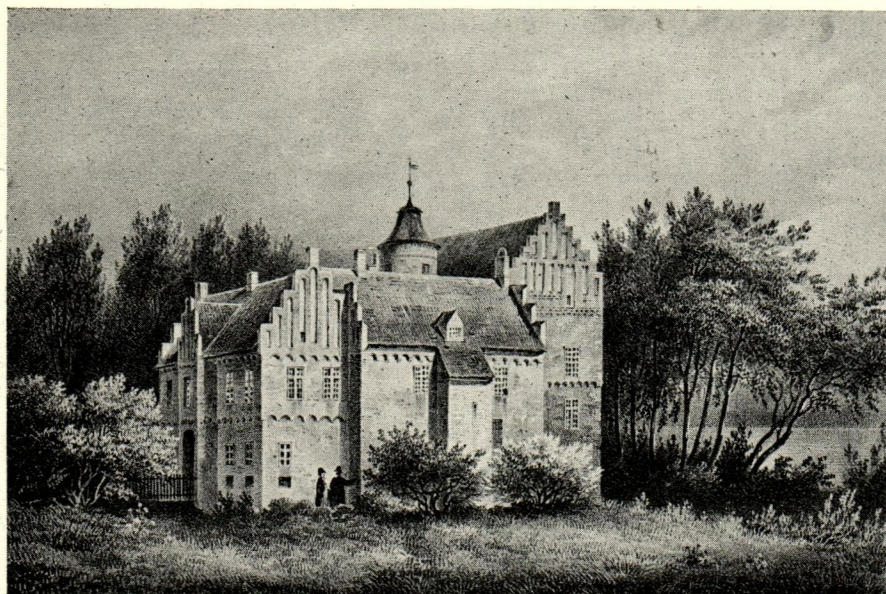

FIG. 3. RYGAARD. (Enligt F. Richardt.)

det sistnämnda slottet med sin trappornförsedda huvudbyggnad en god motsvarighet till Lundagårds (fig. 3).

Väl äro dylika hus från samma tid ej alls så vanliga i Skåne, men ett märkligt och för Lundagårds vidkommande synnerligen intressant exempel måste dock anföras. Det gäller Bjersjöholm, uppfört 1576 av Björn Kaas, samma man, som två år senare engagerade Diiriick Byggmästare för det tillämnade kungshuset (fig. 4). Utmärkande för Bjersjöholm äro just blindingar och bågfriser, varför en förmodan om ett gemensamt konstnärligt upphov är fullt befogad ¹⁾.

Om Diiriick Byggmästare äga vi ej några närmare upplysningar. Sannolikt var han väl liksom tidens andra arkitekter utlänning, och omöjligt är ej, att han kan vara identisk med den Diderich Thønnesson som år 1586 på konungens uppdrag verkade på Kronborg ²⁾. Att han varit sysselsatt även vid Bjersjöholm synes emellertid mycket naturligt.

¹⁾ H. H. von Schwerin, Bjersjöholm. Lund 1933.

²⁾ Kancelliets Brevebøger den 29 jan. 1586: Bestalling for Diderich Thøn-

Lundagårds och dess huvudbyggnads öden fram till donationen till akademien kunna någorlunda följas. Fullt färdigt till det inre har det nya huset säkert ej varit förrän år 1584, då konung Fredrik II med anledning av sitt förestående besök i Lund gav befallning om, att åtgärder skulle vidtagas för fullbordandet av »det nya huset på Lundagård» ¹⁾.

År 1582 lades loft över källaren, som låg under byggnadens östra del. Nya takrännor levererades även. Hans Klensmed i Lund iordningställde 11 nya dörrar. Nils Murmästare lade tegelgolv i rummen i nedre våningen ²⁾.

Mellan 1583—90 saknas räkenskaper. År 1590 reparerades taket på det nya huset, och några nya fönster insattes ³⁾. År 1602 meddelar inventariet, att byggnaden var i gott skick i motsats till det äldre huset, som nu saknade både bjälkar och tak. Biskopsgården var även förfallen, men ännu beboelig.

Under de närmast följande åren kunna smärre reparationer antecknas, dock ej på det stora huset. År 1607 verkställdes emellertid en större översyn med anledning av kungaparets besök. Bland annat insattes en mängd nya glasrutor, som blåst bort. Tak och takrännor reparerades.

År 1612 reparerades tegeltaket, som tagit skada under en storm.

År 1615 iordningställdes fönster och gjordes diverse förbättringar av loft och trappor med anledning av konungens väntade ankomst från Älvsborg.

År 1627 reparerades trapptornets huv, som skadats av stormen ⁴⁾.

Under tiden 1628—32 var Malmöhus underlagt Prins Christian, varför räkenskaper från den tiden saknas. Då förläningen år

nessen som Kongens Murmester paa Kronneborg. Han skal efter Lensmandens Ordre udføre det Murmesterarbejde, som forefalder paa Kronneborg.

¹⁾ Falkman, I 3602: Konungens brev till Corfitz Wiffert att, såsom han föreslagit låta uppföra »palatset» till förestående hyllning utanför staden på en liten hög vid Helene Kyrka, varest slik hyllning tillförne plägat ske, och i övrigt laga så, att det nya huset på Lundagård kan vara färdigt till hyllningen. Dat. 22 mars 1584.

²⁾ Malmöhus Lens Regnskab 1582—83.

³⁾ Malmöhus Lens Regnskab 1590—1601.

⁴⁾ Malmöhus Lens Regnskab 1605—28.

FIG. 4. BJERSJÖHOLM. (Enligt F. Richardt).

1632 återgick, var det stora huset enligt ett inventarium »vel ved magt» liksom det jämgamla stallet. Biskopshuset omtalas däremot utan tak, loft och fönster. Det äldre kungshuset var rivet ¹⁾.

Åren 1634 och 1635 ägde stora reparationer rum av stenhusets tak, som svårt skadats av höststormen. Likaledes iordningställdes karnaper och fönster, som vid samma tillfälle ramponerats ²⁾.

I räkenskaperna sägs efter denna tid ingenting om Lundagård. Under kriget 1643—45 med sina därav följande truppinvasioner i Skåne torde den nya stenbyggnaden, som ännu efter 1632 års inventarium var i gott skick, ha blivit särskilt illa tilltygad. En besiktning av Lundagårds hus från år 1645 blottar nämligen en fruktansvärd förödelse ³⁾.

¹⁾ Malmöhus Slots og des tilliggande Ladegaardes Inventarium, Ærlig og Velb. Mand Sivert Urne til Raarup, ved sin Fuldmægtig, fra sig haver ladet levere og til Ærlig og Velb. Tage Thott Ottesen til Eriksholm, den 5 juli Anno 1632 (Rigsarchivet, København).

²⁾ Malmöhus Lens Regnskaber 1634—37.

³⁾ Akter ang. Besigtelser Paa Lenene i Skaane, Bleking og Jylland i Henhold til Kgl. Missiver 7 & 8 okt. 1645 (Rigsarchivet, København).

I det stora huset voro alla loft, fönster och dörrar borta, och skorstenarna hade fallit ned. Den mesta takstenen var försvunnen liksom tornhuvuven. Sex stora furubjälkar hade rivits ned av fienden »til købinge Bro at førfærdige» Murarna voro spruckna och rappingen borta.

Bland gårdens övriga byggnader var ej tillståndet stort bättre. Korsvirkestallet saknade loft och spiltor liksom ett grundmurat d:o och en lada. Porthuset och porten voro totalt förstörda.

Ett reparationsförslag, som givetvis upptog avsevärda kostnader, bifogades detta sista inventarium, men huruvida någonting verkställt är tvivel underkastat. Under tiden 1646—1655 (det senare året donerades Lundagård som nämnts till Vitus Bering) äro länsräkenskaperna fullständiga, men uppgifter om reparationer sökas dock förgäves.

Bering var en av Fredrik II och den skånska adeln mycket gynnad man med stora ekonomiska förmåner, varför det väl skulle kunna tänkas, att just han iståndsatt det förfallna Lundagård. Då Carl X Gustaf i mars 1658 gästade Lund var nämligen Bering konungens värd. Detta skedde få veckor efter Roskildefreden, varigenom B. automatiskt blivit svensk undersåte, och Konungen erbjöd honom vid detta tillfälle platsen som rikshistoriograf, ett smickrande anbud, som dock gjorde den danskvänlige mannen tveksam. Helst önskade han givetvis tjäna sin forne konung, men detta betydde förlusten av Lundagård. År 1660 lyckades han dock sälja egendomen till Biskop Peder Winstrup och hade sålunda full anledning att återvända till Danmark ¹⁾).

Man skulle som sagt kunna tro, att Bering med sina stora inkomster varit den, som iståndsatte Lundagård, men så var ingalunda fallet. Då egendomen år 1688 reducerades från biskop Peder Winstrups arvingar anhöll nämligen en av dessa om någon ersättning, när W. av Bering endast mottagit murarna under det att gården nu var färdig »med gemak» ²⁾).

¹⁾ Berings Monografi: H. Rørdam (Historisk Tidsskrift, 6 R. I).

²⁾ Cronholm, a. a., II sid. 307. — Skånska kommissionens acta (R. A.).

II. LUNDAGARDSHUSETS ÖDEN FRÅN 1688 ÅRS DONATION TILL DET STORA NORDISKA KRIGETS SLUT.

Universitetets utblottade tillstånd medger knappast de nödtorftigaste reparationer. — Byggnadens första disponering. — Kriget och truppinvationer. — Karl XII:s besök i Lund och reparationerna vid Akademien i anledning därav.

Hur Lundagård sedermera år 1688 skänktes till den återupprättade akademien har tidigare skildrats. De år, som förflutit efter Winstrups död, torde ej ha varit lyckliga för byggnadens bestånd. Tiderna voro dåliga och universitetskassan fattig.

Före Lundagårds donation hade universitetet till sitt förfogande det söder om Domkyrkans kor belägna och ännu existerande Laurentii klostret, då kallat »gamla auditorium». För övrigt disponerades domkyrkans kapell och kor¹⁾. Nu fick man med ens ej blott ett flertal byggnader till förfogande utan även en rymlig tomt. Men härmed följde stora kostnader för underhåll, och nödiga medel saknades tyvärr.

Det stora huset hade som sagt fått förfalla, och av akademiens protokoll och räkenskaper kunna de svårigheter utläsas, mot vilka man hade att kämpa. De första två åren ägde några reparationer av betydelse ej rum. Först år 1690 flyttades biblioteket till det stora husets övre våning, och kons. maj. hade även utsett lokaler för akademiens räkning²⁾. Emellertid hotade bjälkarna i biblioteket att böja sig, och de andra nödvändiga lokalerna fordrade även en snar reparation. *Inspectura ærarii* uppmanades att draga försorg därom. Omgående skedde detta ej, ty den 30 augusti nämns i protokollet, att stora huset stod öde, och att fönster och dörrar bortstulits³⁾. Man fick emellertid söka bota skadorna med de obetydliga ordinarie medlen, och den 4 april 1691 kunde konsistorium äntligen hålla sitt första sammanträde på Lundagård i ett nyinrett rum⁴⁾.

¹⁾ M. Weibull, Lunds universitets historia, I. Lund 1868.

²⁾ C. P., 1690 den 11 sept. § 2.

³⁾ C. P., 1690 den 9 aug. § 5 och 30 aug. § 2.

⁴⁾ C. P., 1691 den 4 april § 1.

Men alla brister voro givetvis ej därigenom avhjälpna, och i juni klagade bibliotekarien över, att fönstren i biblioteket voro trasiga och nödvändigtvis måste repareras, då fåglar flögo ditin. Likaledes var det önskvärt att ordna en föreläsningssal, så att professorerna äntligen måtte kunna börja sin undervisning. Med anledning därav beslöts att snarast låta inreda »blå salen» till ett litet auditorium (auditorium minus inferius). Att så även skett framgår av räkningarna ¹⁾.

Det nya akademihuset var emellertid stort och fordrade grundligare underhåll. Först och främst måste Lundagårdsmuren repareras, så att man kunde vara fredad för tjuvar och löst folk ²⁾. Det stora huset var år 1693 så förfallet, att man snart fruktade, att någon olycka skulle ske. Efter flera fruktlösa böner om hjälp, bragtes till sist saken därefter, att gårdens byggnader den 19 maj 1693 synades av en fortifikationskonduktör Grönberg och två hantverkare ³⁾.

I protokollet två månader senare meddelas, att Kungl. Maj:t beviljat 300 dr smt, ett minst sagt otillräckligt belopp ⁴⁾. Mycket kunde givetvis ej åstadkommas därför, och i januari 1694 måste professorerna inställa föreläsningarna enär fönster saknades i auditorium ⁵⁾.

I ytterligare ett och ett halvt år fick den nygrundade akademien leva i detta förnedringstillstånd. Först i juni 1695 ljusnade förhållandena i det att Kungl. Maj:t utanordnade 1656 dlr smt till nödigare reparationer. Härmed var det första steget taget till universitetshusets värdiga iståndsättande. I protokollet, där detta Kungl. Maj:ts lyckliga beslut meddelas, enades man om att omgående anskaffa byggnadsmaterial samt att i första hand låta reparera taket. Specificerade räkenskaper rörande penningarnas användning saknas emellertid, men inventarier från de följande åren visa tydligt hur man inrättat sig ⁶⁾.

År 1696 hade byggnadens yttermurar reparerats och tegeltaket lappats, men tornens betäckningar av spån voro uppruttna. Trap-

¹⁾ C. P., 1691 den 6 juni § 2 och 31 aug. § 3.

²⁾ C. P., 1692 den 20 april § 4.

³⁾ C. P., 1693 den 1 april § 6 och 20 maj § 1.

⁴⁾ C. P., 1693 den 17 juli § 3.

⁵⁾ C. P., 1694 den 5 jan. § 10.

⁶⁾ C. P., 1695 den 10 juni § 3.

pan i södra rundeln var likaledes ganska fördärvad av regn och fukt.

Beträffande det inre var, för att börja ovanifrån, vinden i gott skick. Den upptog ett enda loftrum. Överst i trappornet fanns en kammare, som man avsåg att använda till fakultetskammare. Den var ännu bristfällig och saknade fönster.

Byggnadens övre våning upptogs av biblioteket med bokhyllor runt väggarna och en fyrkantig avdelning med hyllor mitt i rummet. En dörr ledde härifrån in till en skrivkammare i norra rundeln.

I våningens västra del låg ett stort auditorium, »audit: novu: superius majus» kallat, med brädgolv, två katedrar och bänkar på båda sidor.

Mellan biblioteket och auditoriet funnos tre rum, upptagande våningens mitt. Närmast och parallellt med sydfasaden låg en lång, smal förstuga, förbindande samtliga rum. Därifrån kunde man förmodligen komma ut i de två träkarnap, som enl. Brunius fordom flankerade sydtornet¹⁾. Uppgiften har dock ej kunnat bestyrkas. Innanför förstugan, vettande åt trädgården, var konsistorium med sitt förmak beläget. I det förra fanns i muren en utbyggnad som fordom tjänat till latrin, och som nu användes till akademiarkiv.

Nedre våningen var likartat disponerad, ehuru ej så fullständigt reparerad som den övre. Under biblioteket låg »auditorium minus», som ännu var obrukligt, och till detsamma hörde en liten kammare i rundel med trasiga fönster och en dörr ut till trädgården.

I våningens västra del var »auditorium majus inferius» inrymt. Där fanns brädgolv och två bänkrader, men kateder saknades ännu.

Mellan dessa båda auditorier låg en lång gång, motsvarande den övre, och norr därom funnos tre avdelade rum, som tidigare använts till spiskammare och kök, men som nu disponerades av bokförare Gyllendahl, vilken upprättat bokhandel för de studerandes behov.

Under byggnadens östra del fanns en ovälvd jordkällare, vari byggnadsmaterialer förvarades²⁾.

¹⁾ Lunds domkyrka sid. 325.

²⁾ I källaren finns nu en kolonnbas bevarad, som tyder på, att taket tidigare uppburits av en kolonn eller pelare.

Låt vara att akademibygnaden genom den vidtagna restaureringen ej fullbordats till alla delar, så var dock resultatet gott, och huset kunde nyttjas för sitt ändamål. Värre var det beställt med omgivningarna ¹⁾).

I det föregående har det muromgivna Lundagård redan omtalats. En karta från år 1669 (fig. 5) kompletterar inventariets ord ²⁾. Gårdsplanen söder om akademihuset begränsades i väster och söder av stenmurar, i öster fanns en enrisgårdsgård. I norr skiljde akademihuset med från gavlarna utgående murar området från trädgården.

I den södra, mot kyrkogården vettande muren fanns en välvd port, och i den västra en inkörsel från Lilla torg, tillsluten av halvdörrar. Där låg även ett förfallet grundmurat hus, fordom använt som brygghus, men nu bebott av akademivaktmästaren. Det var allt, som återstod av de förr så talrika byggnaderna.

Trädgården norr om det stora huset begränsades i norr av ett stendike med enrisstängsel. I öster fanns en likartad gårdsgård, men utan dike, och i väster tillslöto två granngårdar. Inom området, som hade två fiskdammar utan fisk samt vanvårdade fruktträd och bärbuskar, fanns även ett halmtäckt, förfallet korsvirkeshus, bebott av en fattig borgare, vilken hade tillsyn över trädgården, då akademien saknade trädgårdsmästare.

Under åren fram till sekelskiftet förmärkes en allvarlig strävan att åtminstone i möjligaste mån hålla det nyreparerade vid makt. Större förbättringar utöver det, som redan gjorts, kunna sålunda knappast antecknas. Dock må nämnas, att enrisgårdet vid gårdens östra sida år 1700 ersattes av en mur ³⁾. I akademihuset hade man år 1699 äntligen lyckats skaffa en kateder i auditoriet på nedre botten, och det mindre var reparerat till väggar och tak. Endast golvet i ordningställande och anskaffande av bänkar återstod. Lokalen användes tills vidare till fäktskola ⁴⁾. Sådant var akademiens tillstånd vid det 18. seklets inbrott.

¹⁾ Inventarium år 1696 (U. A.).

²⁾ Kartan tillhör »Stora Skånska Kommissionen 1668—70», Vol. C. C. fol. 78 (R. A.). — Angående kartor rörande Lund hänvisas till L. Weibull, Kartor över staden Lund och dess jordar från tiden före 1705 (Skrifter utgivna av föreningen Det gamla Lund, I). Lund 1919.

³⁾ Inventarium år 1700.

⁴⁾ Inventarium år 1699 och 1700.

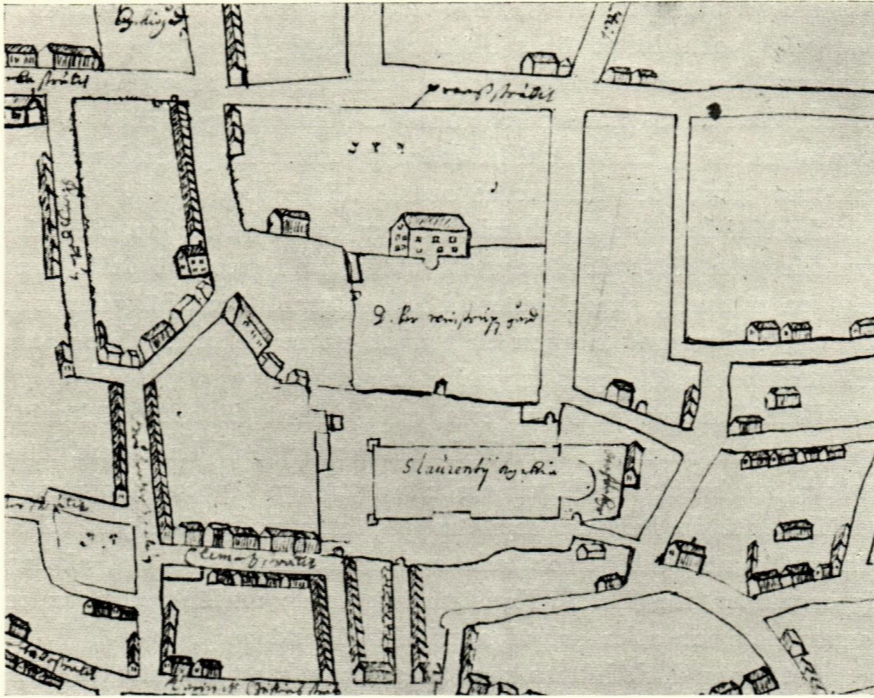

FIG. 5. LUNDAGÅRD ENLIGT 1669 ÅRS KARTA. (R. A.)

Det nya århundradet inleddes ingalunda på ett för universitetet lyckligt sätt. Carl XII:s krig med därav följande dryg beskattning och dyr tid hämmade studielusten, och år 1710 hade danskarna sitt högkvarter i Lund. Härvid nyttjades akademibyggnaden till magasin. Sedan fienden väl var fördriven drogo svenskarna in, och staden förvandlades till ett enda stort fältlasarett. I samband därmed utbröt pesten. Åren 1716 och 1717 bodde Carl XII i staden. Detta medförde stora utgifter, ty den kungliga sviten och de militära staberna voro månghövdade och togo alla tillgängliga utrymmen i anspråk. Ej ens professorerna kunde disponera ett privat rum till sina studier och ännu mindre studenterna¹⁾.

Under de första krigsåren ägnades ej akademihuset någon större omvårdnad. Taken voro synnerligen bristfälliga, och vindeltrappan hade skadats av fukt och takdropp. De oundgängligen

¹⁾ Cronholm, a. a. II sid. 310—11.

nödvändiga reparationerna kunde dock utföras. År 1704 iståndsattes taket, och loftet över biblioteket upphjälptes genom att 40 lass sand-blandad lera ditforslades. Även trappan reparerades, och grundmuren åt trädgården bättrades ¹⁾). Men de åtgärder, som vidtogos tycktes ej ha varit tillräckliga, ty snart klagades bland annat över takets och fönsternas urusla tillstånd.

År 1710 befunno sig danskarna som nämnts i staden, och i inventariet för detta år läses, att universitetshuset »i detta året tagit en märkelig skada både till loft, dörrar, låsar, hängslen och fönster, alldenstund fienden då brukat större delen av dessa rum och lägenheter till deras magasinshus».

Förhållandena medgåvo emellertid endast de allra nödortfästaste reparationer. År 1714 hade det kommit till kanslerns kännedom, att huset var så miserabelt »att inga fönster skola vara behållna uti de kamrar, som äro på östra undervåningen, taket och andra nödvändigheter falla mer och mer, och själva gården ligger nästan för fåfot». Konsistorium torde därför redan under samma sommar söka avhjälpa missförhållandena ²⁾).

Detta var dock lättare sagt än gjort, och att ingenting utöver det mest nödvändiga blev utfört framgår av kanslerns brev ett år senare, i vilket han biföll akademiens anhållan om att få upplåna pengar för reparationernas verkställande, »efter i dessa svåra och medellösa tider inga andra utvägar givas».

Åren 1715—1717 kunde sålunda kraftigare åtgärder vidtagas för byggnadens iståndsättande. Att man därtill med anledning av konungens vistelse i staden gjorde sig särskild möda kan tagas för givet. Tak och homejor reparerades, fönster och dörrar insattes och bibliotek och auditorier gjordes åter brukbara. Dörren från norra rundeln ut till trädgården igenmurades för att man på så sätt skulle vara fredad för tjuvar. Men länge skulle det dock dröja innan akademihuset kom i ett fullt värdigt skick ³⁾).

¹⁾ Akademiens huvudbok 1704 och 1705 (U. A.).

²⁾ Kanslersbrev 1714 den 16 juni (U. A.).

³⁾ Inventarier 1715—17.

III. DE FÖRSTA STORA REPARATIONERNA UNDER 1700- TALETS ANDRA FJÄRDEDEL.

Akademihuset restaureras. — Norra tornet rives. — Ny torntrappa inlägges. — Drottningen donerar penningar till en anatomisk teater, som utföres efter Hårlemans ritningar. — Huset får mansardtak och ny portal.

I en skildring som denna, vilken omspanner en tidrymd från 1500-talets slut fram till den omdaning under 1800-talet varigenom Lundagård i stort sett fick sitt nuvarande utseende, är det en nödvändig, men otacksam uppgift att även beröra 1700-talets stora byggnadsarbeten. De ha nämligen så omständligt beskrivits av C. G. Brunius, att några större nyheter i egentlig mening knappast stå att lämna. Dock kan en fylligare, enhetligare och mera opartisk framställning utlovas. Även den hängivnaste Bruniusbeundrare torde nämligen ej kunna neka till att B. städse nedgjorde 1700-talet utan att i ett eventuellt misslyckat byggnadsföretag söka finna något förmildrande. Sålunda gjorde han ej heller de akademiska ombyggnaderna efter den stora ofreden full rättvisa, utan överhoppade alla detaljer och omständigheter, som ej voro tillräckligt förklenande för det nyssförflutna seklet.

De åtgärder, som vidtogos i samband med Carl XII:s besök i Lund, voro beträffande akademihuset endast skenbart tillfredsställande, och många år förflöto ej förrän bristerna åter voro oroväckande. År 1721, då det stora Nordiska kriget äntligen slutade, berättar oss inventariet om stora brister på loft, tak och trappa. Tydligare framstår dock förfallet i ett det följande året till kanslern ställt brev. Konsistorium meddelade huru man »så vida de ringa efter hand inflytande medel till någon del velat tillåta» sökt nödtorftigt vidmakthålla fönster och tak¹).

De allvarigare skadorna bestodo emellertid i, att östra gaveln rämnat uppifrån och ned, samt att trappan var livsfarlig. För att råda skyndsamt bot härpå anhöll konsistorium med anledning av »Rikets allmänna utblottade tillstånd» om att få akademiens för-

¹) Koncept och registratur den 9 juni 1722 (U. A.).

säkringssedlar inlösta av allmänna medel till ett belopp av 7'313 dlr smt.¹⁾

Att denna nödfallsåtgärd ej skulle lyckas, och att följande års riksdag i stället beviljade ett anslag på 1'600 dlr smt framgår av brev och huvudböcker. År 1724 vistades i staden en byggmästare från Stockholm, Johan Jerling, som engagerats för uppförande av ett nytt biskopshus. Han har dock först och främst såsom skulptör inskrivit sitt namn i Skånes konsthistoria, i det att han utfört altaret i Ystads Maria-kyrka samt för Christina Pipers räkning gjort altarprydnader och predikstolar i hennes sockenkyrkor Andrarum och Sövestad. Hans märkligaste verk torde dock vara det vackra kapellet på Krageholm²⁾.

Det skulle kanske kunna invändas, att det här är frågan om två skilda personer, men dokumenten giva alltför tydliga motbevis. Och att två konstnärer med så ovanligt efternamn och med samma förnamn på en gång skulle ha kunnat vara verksamma vid Krageholm är otänkbart.

Johan Jerling tycks ha varit Christina Pipers allt i allo. Redan före 1719 var han i hennes tjänst och ännu 1725 hade han uppdrag av henne. Det har säkerligen ej gällt endast de ovan omtalade arbetena utan även grevinnans ombyggnad av Krageholm samt inredningen av rummen, om vilka Linné på sin tid berättar att de voro fulla av »sköne sniderier». Att Jerling uppskattat detta sitt arbete hos den höga damen framgår av hans stora försumlighet mot Mariakyrkans i Ystad församling, som tack vare hans ovan nämnda privata verksamhet fick vänta på sin altartavla långt över kontrakterad tid³⁾. Att han av samma anledning kom i konflikt med akademien skall nedan omtalas.

Det är självfallet att en så mångsidig herre som Jerling syntes akademien lämplig till ledare av det stundande byggnadsföretaget, ej minst då han funnit nåd inför Christina Piper, som på sin tid var den ekonomiskt mest välsituerade i Skåne. Då nu penningar till reparationer funnos att tillgå, eftersändes Jerling, som infann

¹⁾ Koncept och registratur den 9 juni 1722 (U. A.).

²⁾ H. H. von Schwerin, Skånska herrgårdar efter Roskildefreden, Lund 1932.

³⁾ H. H. von Schwerin, a. a.

sig vid konsistorii sammanträde den 21 april 1724¹⁾). Tillsammans med rektor och några professorer synade han samma dag akademihuset och utlovade ett ombyggnadsförslag.

Hur detta förslag gestaltade sig känna vi ej fullständigt till, då det tyvärr ej bevarats, men de viktigaste åtgärderna kunna dock med hjälp av protokollens uppgifter utläsas. Främst gällde det att riva den norra rundeln och skapa en enhetlig fasad. Därefter kom mursprickornas reparerande samt takets och loftets omläggande. Även gavlarna skulle muras om, och den sedan seklets början förmultnade trappan borde ersättas med en ny, som skulle löpa kring en mittpelare av sten.

Nedtagandet av norra tornet eller rundeln tycks ha varit mest av behovet påkallat. Redan i granskningar från åren 1713 och 1715 påpekades nämligen nödvändigheten därav, och sedan dess hade tio år förflutit. Man beslöt sålunda den 4 maj 1724²⁾) att rundeln omedelbart skulle rivas och stenen förvaras »under säkert lås» till framtida behov.

Men mellan beslut och handling var tiden oftast lång. Jerling syssets ännu vid biskopsbygget, varför man på egen hand endast vågade göra smärre reparationer. I mars 1725 beslöts emellertid ånyo, att den »så ofta omtalade kuren» skulle nertagas, och av protokollet den 14 maj framgår att så äntligen skett. Vid rivningen hade man fått 1500 hela murstenar men lika många eller flera trasiga³⁾).

Detta ger C. G. Brunius anledning att i sin ofta citerade domkyrkohistoria beteckna förfaringssättet som vandaliskt och uteslutande verkställt för att erhålla mursten. Det finns sålunda anledning att i detta sammanhang beröra förhållandet. Då det ovan anförts, att tornets rivning redan 1713 var nödvändig, får behovet av mursten givetvis ej anses som den grundläggande orsaken, ty vid nedbrytning av ett fallfärdigt hus är det en självklar sak att taga vara på allt användbart material.

Med vandalism menade Brunius naturligtvis i detta fall att utan respekt för det forntida förstöra en byggnads ursprungliga

¹⁾ C. P., 1724 den 24 april § 1.

²⁾ C. P., 1724 den 4 maj § 3. — Dokumenter om oconomie och medelsaker, vol. 10.

³⁾ C. P., 1725 den 31 maj § 2.

karaktär. Men var då det rivna tornet ursprungligt? Vi ha tidigare talat om, att akademihuset uppfördes 1579 och fullbordades under de närmast följande åren. Brunius sade själv, att byggnaden ej röjde något slags beräkning på försvar, utan att den rätt och slätt bar den fredliga renässansens prägel.

Vid 1500-talets slut och 1600-talets början gjorde sig som bekant en tydlig strävan efter symmetri i byggnadens plan och fasad gällande. Härpå vore Lundagård i avsaknad av sitt nordtorn ett gott exempel, men denna lilla rundel, som tydligen hade klena murar och obetydliga dimensioner, hade, ehuru ej avsedd för försvar, fått en flankerande plats, där den i avsaknad av en pendang i byggnadens nordöstra hörn förstörde den enhetliga bilden. Något dylikt kan väl tänkas vid ett privathus men svårare vid en kunglig representationslokal. Det synes sålunda av anförda skäl vara troligt att tornet ifråga *ej* var ursprungligt utan uppfört i senare tid, och detta styrkes av en av Dahlbergs teckningar (Tredie acktionen wedh Lundh den 4 decemb: 1676). Man ser där staden från norr (fig. 6). Hitom och parallellt med domkyrkan avtecknas tydligt och rätt placerad akademibyggnaden, då Peder Winstrups hus. Trapptornets huv skymtar ovanför takåsen, men den mot åskådaren vända nordfasaden är ren och saknar det omtalade torn, som helt visst ej skulle ha bortglömts av den vid all arkitekturritning erkänt noggranne Erik Dahlberg. Då tidigare omtalats, att Lundagård fullständigt iståndsattes under Peder Winstrups tid, kan den här omtalade tornbyggnaden sålunda dateras till åren närmast efter 1676.

Men efter denna avvikelse återvända vi nu till Jerlings anställande. I januari 1725 rekommenderade konsistorium honom i ett brev till kanslern under påpekande av, att han »icke allenast hos högvälborna fru grevinnan Piper och på flera ställen på landet, utan jämväl förliden sommar här i staden vid den förordnade biskopsbyggnaden visat nöjaktigt prov av sin goda erfarenhet». Hans antagande beviljades även¹⁾.

Men Jerling var svår att komma till tals med. I februari

¹⁾ Koncept och registratur den 3 jan. 1725. — Enl. 1669 års karta låg biskopsgården efter den gamla Curians förfall vid S:t Peders kloster. Den av Jerling uppförda byggnadens utseende (vid Krafts torg) framgår av en teckning i Fr. Carlsson, Gamla Lund, Lund 1907.

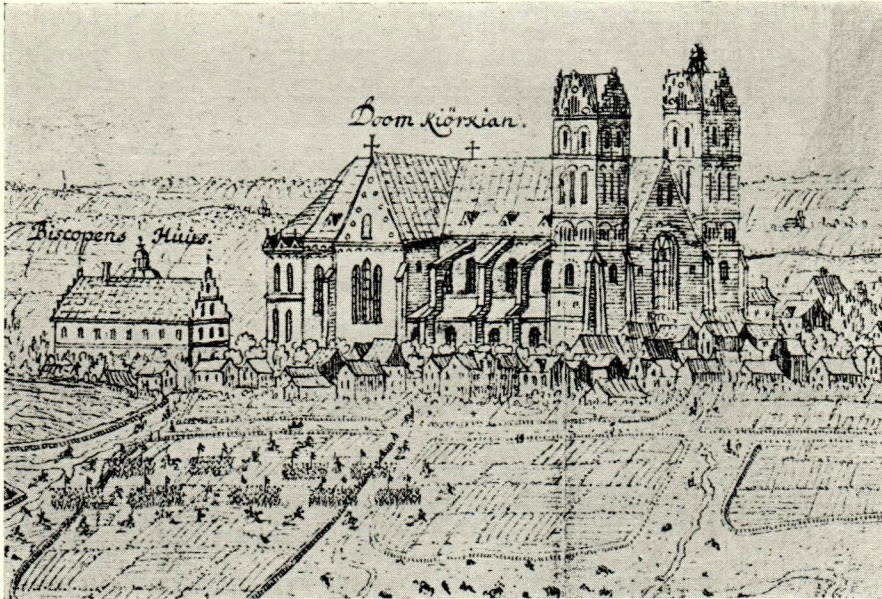

FIG. 6. LUNDAGÅRDSHUSET ÅR 1676.

(Detalj ur Dahlbergs teckning "Tredje aktionen wedh Lundh den 4 decemb: 1676". R. A.)

skrev han emellertid om anskaffandet av byggnadsmaterial, och man beslöt i samband därmed att omgående anmana honom att nu ej åtaga sig andra uppdrag. Tornets rivning, som han före sin officiella anställning förordat, blev vid detta tillfälle åter aktuell, och verkställdes som nämnts även, ehuru på eget bevåg. Detta företag, som Brunius lagt Jerling till last, skedde sålunda ej under hans överinseende ¹⁾.

I början av mars hade Jerling ej svarat på rektors sista brev, varför han avhämtades och personligen inställde sig den 17. i samma månad. Härvid rekommenderade han en mittpelare av trä i trappan i stället för den projekterade av sten, som enligt konsistorii mening var alltför dyrbar. Vidare ansåg han att mursprickorna i första hand borde repareras och därefter taket. Ett kostnadsförslag uppgjordes för att utröna hur de anslagna 1'600 dlr smt bäst skulle kunna disponeras ²⁾.

¹⁾ C. P., 1725 den 31 maj § 2.

²⁾ C. P., 1725 den 17 mars § 3.

Tiden gick, men med undantag för tornets rivning uträttades ingenting. En ny, jämn mur behövde uppföras, där rundeln stått, men den erhållna stenen räckte ingalunda till. Jerling förblev borta, och när man i slutet av maj äntligen hörde av honom, skedde det i form av ett brev, vari han bad om ytterligare uppskov med byggnadsföretaget, då grevinnan Piper befallt honom att resa till Stockholm¹⁾.

Att detta ej behagade konsistorium är klart, och man uttalade tydligt sitt missnöje över vederbörandes nonchalans. Jerling tillskrevs sålunda att åtminstone inställa sig för närmare överläggning före Stockholmsresan²⁾.

I början av juni infann han sig och tillfrågades åter om han nu verkligen kunde åtaga sig att dirigera byggnadsarbetet även under sin frånvaro. Detta lovade Jerling, varför akademimurmästaren Anders Olofsson befalldes att i alla avseenden ställa sig honom till efterrättelse. Påföljande dag besiktigades akademihuset av rektor, två andra professorer, Jerling, murmästaren och timmermannen³⁾.

Men någon reparation blev ej av i brådrasket. Visserligen uppmurades det hörn, där norra tornet stått, och murarna över sågos nödtorftigt. I januari 1726 beslöt man sig för att anskaffa timmer, och i maj ordnades det byggnadsställningar. Under sommaren ägde den stora reparationen äntligen rum, och med sådan iver, att pengarna plötsligt togo slut så att professor Hegart nödgades lämna förskott, för att arbetarnas löner skulle kunna utbetalas. Om Jerling sägs ingenting, och det synes antagligt, att han ej alls medverkat, ehuru hans ursprungliga anvisningar följdes. Den ledande var i själva verket rätt och slätt akademimurmästaren⁴⁾.

Men 1727 var byggnaden åter bristfällig, ty taket hade i en storm till stor del blåst ner och trappan, som sedan 1600-talets slut var oduglig, var trots allt ännu orörd. Främst på programmet stod dock bibliotekets utrymmesfråga⁵⁾.

¹⁾ C. P., 1725 den 29 maj § 3.

²⁾ C. P., 1725 den 31 maj § 2.

³⁾ C. P., 1725 den 4 juni § 1 och 2.

⁴⁾ C. P., 1726 den 31 mars § 10 och den 4 juni § 10.

⁵⁾ C. P., 1727 den 29 maj § 6.

Redan 1725 hade rektor framkastat förfrågan om det ej vore lämpligt att utvidga biblioteket med konsistorierummen, och 1726 blev också förmaket inrett för detta ändamål. År 1729 fordrades emellertid redan större plats, och man önskade en utvidgning med »förstugan till konsistorium tillika med själva konsistorierummet» vilket även bifölls av kanslern. De tre f. d. bokhandelsrummen på nedre botten skulle i stället inredas för konsistorie behov. Kanslern önskade »en liten avritning» för att bättre kunna ge råd. En sådan sändes honom också, varför han föreslog, att fäktsalen skulle inredas till auditorium, och lokal för fäktingen anskaffas på annat håll. Det övre auditoriet borde inredas till anatomisal ¹⁾).

Byggnadsarbetet igångsattes och fullbordades sommaren 1729, varom omfattande räkenskaper bära vittne. Murar och tak reparerades vid samma tillfälle. Det större konsistorierummet sammanslogs med biblioteket, och de tre bokhandelsrummen på nedre botten omändrades till en enda konsistorielokal. Denna försågs med gipstak, som utfördes av fortifikationsmurmästaren Georg Mockelten, en inflyttad tysk från Landskrona garnison, som gjort sig känd bl. a. genom uppförandet av Christinehov, Björnstorp, Bälteberga och Spannarp ²⁾). År 1731 blev konsistoriets nya sessionssal smyckad med paneler och gyllenläderstapeter, emedan Kungl. Maj:t »väntas oförtövat här neder åt». Åren 1730 och 1731 nedsändes ett flertal porträtt till nämnda rums prydnad ³⁾).

År 1730 blev trappan åter aktuell. I april sades att den kom »oförtövat att repareras, varvid pelaren blir av sten och stegen av plankor». Man tänkte således avstå från den tidigare tänkta besparing med en träpelare. Kort därefter gjorde akademimurmästaren ett förslag, som gick ut på att stegen skulle vara 1 aln utåt och 1/2 aln inåt samt 6 tum tjocka. Pelaren borde få 2 alnars diameter ⁴⁾).

I januari 1731 beställde rektor ekplankor till trappsteg av överste Laurent Lundebldh på Maglö, vilken i juni fullgjorde leveransen. Under sommaren iordningställdes trappstegen ⁵⁾).

¹⁾ C. P., 1729 den 10 maj § 10.

²⁾ H. H. von Schwerin, Skånska herrgårdar efter Roskildefreden, Lund 1932.

³⁾ C. P., 1731 den 24 april § 6.

⁴⁾ C. P., 1730 den 27 april § 5.

⁵⁾ C. P., 1731 den 20 febr. § 11 och den 3 april § 11.

I februari 1732 anmodades Georg Mockelten att uppsätta ett kostnadsförslag till mittpelaren samt till en portal, som ju sedan länge saknats, och i mars inlämnade han två desseiner varför konsistorium beslöt att arbetet skulle företagas med »allerförsta». Så skedde dock ej, ty i april förklarade räntmästaren, att kassan var tom, men han meddelade på samma gång att akademitimmermannen Per Nilsson »tilltrorde sig upplägga trappstegen utan pelare, såsom den gamla»¹⁾.

Den 2 augusti påminde kanslern om att arbetet omgående skulle börjas, och vid konsistorie sammanträde den 11. samma månad beslöts äntligen, ehuru ej enhälligt, att trappan av sparsamhetsskäl skulle göras utan pelare och på timmermannens egen risk²⁾. Sålunda kommer det sig att denna trappa, som våra dagars studentgenerationer ännu trampa, på grund av medellöshet och oförstånd långt ifrån blev något mästerverk (fig. 7). Den är en enkel hantverkares skapelse och man kan givetvis instämma i Brunius klander: »den, som förstår rätt uppföra dylika vindeltrappor, vet noggsamt, att de med hälften tunnare ekplankor kunna ojäm-förligt bättre byggas». Hundra år hava sedan dess förflutit men Lundagårdshusets gamla ojämna trappa är fortfarande, ehuru nött, i gott skick och torde nog kunna få uppleva ännu hundra år. Intressant är emellertid uppgiften om att trappan är en kopia av 1500-talets anläggning, varigenom vi kunna påvisa en samtida motsvarighet på Berritsgaard på Lalland, uppfört år 1586 av fru Elisabeth Friis³⁾.

Under året 1732 ägde i övrigt inga större reparationer rum vid Akademien. 1733 förbättrades fönstren över lag, och i april ankom en i lärosätets historia betydelsefull underrättelse. Drottningen skänkte nämligen då 6'000 dlr kmt.⁴⁾ för uppförande av en anatomisk teater. Uppsala ägde ju redan i Olof Rudbecks ryktbara anläggning i Gustavianums kupol en förebildlig dissektionssal, och inspirationskällan är sålunda otvetydig⁵⁾. Ritning-

¹⁾ C. P., 1732 den 11 aug. § 1.

²⁾ C. P., 1732 den 22 april § 4.

³⁾ Troels-Lund, Dageligt Liv i Norden, Bind III, sid. 93, fig.

⁴⁾ C. P., 1733 den 14 febr. § 3 och den 7 april § 1.

⁵⁾ Olof Rudbecks anatomiska teater och dess förebilder, av Ernst E. Areen (Konstvetenskapliga studier och essayer tillägn. August Hahr på 60-årsdagen). Stockholm 1928.

FIG. 7. TORNTRAPPAN I LUNDAGÅRDSHUSET. (Foto O. Mattsson.)

arna utfördes av Hårleman, och konstruktionen fullbordades i Stockholm för att sedan sjöledes sändas till Skåne (fig. 8). Teatern inrymdes i förutvarande auditorium majus inferius. Tack vare miserabla belysningsförhållanden blev denna med storartade ceremonier invigda lokal ingalunda långlivad, ty redan vid 1700-talets mitt var dess saga all. Dissektioner av lik vägg i vägg med akademiens bibliotek var väl ej heller så sympatisk. För övrigt måste man instämma i Brunius' åsikt om Hårlemans misslyckande. Men han hade tydligtvis gjort sina ritningar utan att riktigt känna till lokalen ifråga, varför det dåliga resultatet torde bero på felaktiga och otillräckliga måttsuppgifter. I övrigt skall denna anatomisals tillkomsthistoria här ej närmare beröras, då den tidigare utförligt beskrivits av en annan penna ¹⁾. Det nya anatomicum inrymdes sedermera i det Hårlemanska orangeriets kupol. Där kom det att ligga mera för sig själv.

De reparationer, som då och då utfördes, voro ingalunda tillräckliga, och 1736 föreslogs, att akademien skulle inrätta en besparings- och förrådkassa för att kunna hålla byggnaderna i ett tillfredsställande skick ²⁾. Något sådant blev visserligen ej av, men en betydande förändring av akademihusets utseende ägde dock rum. Det gällde taket, som sedan årtionden varit miserabelt, och som tack vare sin otäthet äventyrade bibliotekets bestånd.

I maj 1735 hade taket synats och befunnits så dåligt, att en reparation var oundviklig. Man beslöt att efterskriva murmästaren Mockelten från Landskrona för att få ett kostnadsförslag. Han uppgjorde även ett sådant jämte en ritning men vann ej konsistorii gillande, varför professorn i matematik, Daniel Menlös, utlovade att i stället lämna nya planer, enligt vilka akademihuset även skulle förses med ett astronomiskt observatorium ³⁾.

I januari 1737 uppgav Menlös en ritning, enligt vilken byggnaden skulle få ett platt italienskt tak, täckt med kvadratisk sten och omgivet av balustrader, smyckade med obelisker och blomsterurnor (fig. 9). Mitt på taket var ett observatorium projekterat.

¹⁾ C. M. Fürst, *Theatrum anatomicum Lundense* (Svenska läkarsällskapets Handlingar, årg. 1916).

²⁾ C. P., 1736 den 11 febr. § 1.

³⁾ C. P., 1736 den 24 maj § 2; den 25 juni § 6 och den 18 dec. § 5.

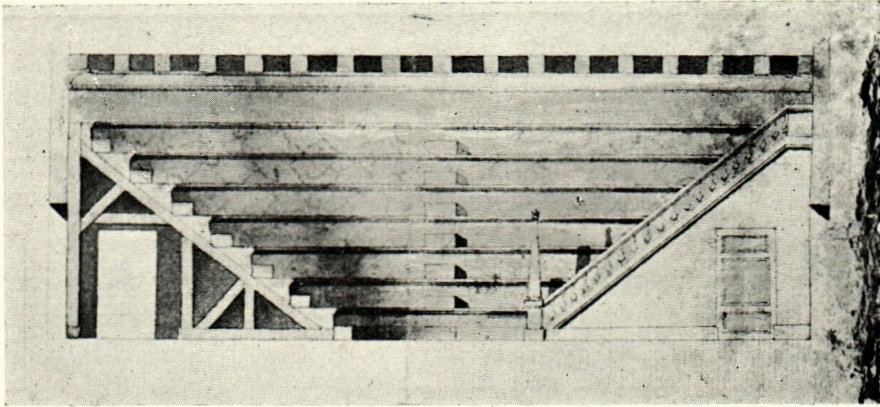

FIG. 8. C. HÄRLEMAN: RITNING TILL ANATOMISK TEATER VID
AKADEMIEN I LUND. (U. A.)

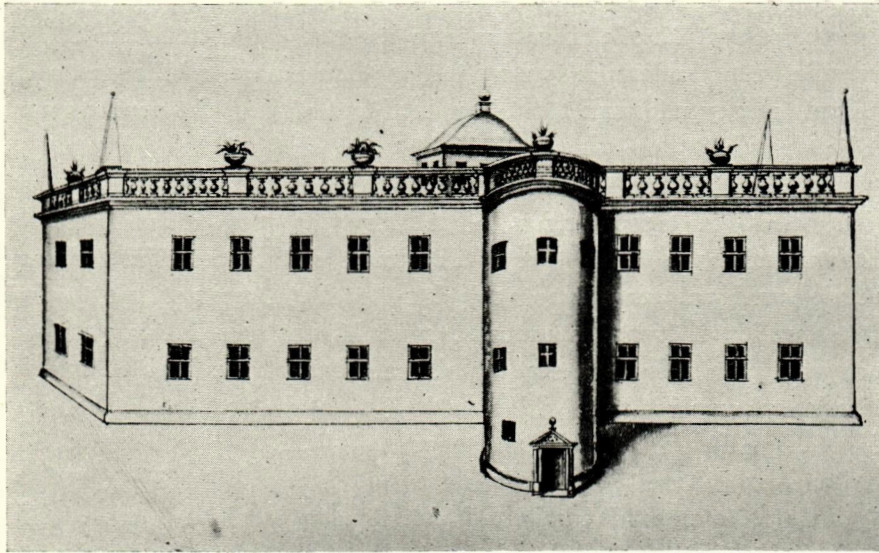

FIG. 9. D. MENLÖS: FÖRSLAG TILL OMBYGGNAD AV AKADEMIEN I LUND. (R. A.)

Att denna fantasi ej genomfördes, ehuru man ansåg det hela vara »övermåttan vackert», får betecknas som lyckligt ¹⁾.

Såväl Mockeltens förslag (försvunnet) som Menlös' uppsändes till kanslern, vilken i sin tur överlämnade dem till Hårlemans bedömande. Att denne ej godkände någondera är givet. Han upp-gjorde i stället en egen ritning, men kanslern gav tyvärr konsistorium den friheten att själv välja bland de givna desseinerna ²⁾. Resultatet blev, att såväl 1738 som 1739 förflöt utan att något gjordes. Det senare året anskaffades dock en del byggnadsmaterial, och i juli började det äntligen bli allvar med byggnadsfrågan. Men något bestämt beslut kunde likväl ej fattas.

Hantverkarna ansågo på tillfrågan att det gamla sadeltaket för billighetens skull borde bibehållas, och professor N. Stobæus medgav även riktigheten därav. Hans originella uttalande, vilket röjer ett för en 1700-talsmänniska förvånansvärt pietetsfullt omdöme förtjänar att delvis citeras. Han säger, att mången säkert skulle finna det projekterade italienska taket vackrare än det gamla men tillägger med tanke därpå: »så förstår jag intet just att svara därpå, så att det kan förnöja älskare av galanteri, vidare än att jag föreställer mig någon deformitet av en blandning utav en nymodig italiensk tillsats på en gammal tysk struktur. Större prydnad för akademien tycks vara, att hon har en rik kassa än ett galant tak; ty när man först har det förra så kan det senare snart följa»

Andra åsikter framfördes även. Sålunda tyckte någon, att den befintliga takresningen borde utnyttjas men göras lägre, ty brantheten hade alltid varit till skada vid stormväder. Vidare borde gavelspetsarna rivas »och där i stället läggas ett slutt tak». Detta sades i överensstämmelse med Mockeltens förslag (1735), och vi kunna således sluta oss till, att han rätt och slätt projekterade ett vanligt valmtak, som helt visst bättre skulle ha gått i stil med denna nordiska renässansbyggnad än den mansard, för vilken man till sist bestämde sig.

Majoriteten höll emellertid på Hårlemans ritning, och då de flesta oförbehållsamt erkände sin okunnighet i arkitekturen, är

¹⁾ C. P., 1737 den 12 jan. § 9. (R. A.).

²⁾ C. P., 1737 den 22 jan. § 8, den 16 febr. § 4 och den 30 mars § 5.

det fullt förståeligt, att de föredrogo rikets ledande arkitekt framför en amatör och en vanlig murmästare. Att den senare (Mockelten), som just då var sysselsatt med att för Christina Pipers räkning uppföra Christinehov, borde leda byggnadsarbetet, var man likväl ense om¹⁾.

I augusti inställde sig Mockelten personligen och bad att för upprättandet av ytterligare ett förslag få låna Hårlemans ritning²⁾. Detta bifölls, och härmed äro vi inne på en fråga, som Brunius otvivelaktigt behandlat felaktigt. B. klandrar som alltid Hårleman och påpekar, att akademihustaket, sådant det till sist gestaltade sig, var förkastligt, och att det »i anseende till de starka brytningarna och höga vindskapporna» aldrig kunde hållas fritt från dropp³⁾. Häremot kan invändas, att tusentals likartade tak av samma ålder ännu existera och att ett bristande underhåll sålunda bör ha varit den grundläggande orsaken till ett allt för tidigt förfall. Men å andra sidan sett — har då Hårlemans ritning så följts, att det fullbordade verket kan gälla som hans?

Härpå kunna såväl protokoll som en jämförelse med talrika av Hårlemans andra verk lämna ett tydligt besked till hans förmån. Hans egen ritning är tyvärr försvunnen, men en uppmätning av Brunius, »det s. k. gamla akademihuset i Lund sådant det nu år 1835 befinnes» (fig. 10) liksom en gammal akvarell (fig. 11), visar ett otympligt tak med brant fall, klumpiga takkupor och dåliga proportioner⁴⁾. Det är den form, som, hämtad från den tyska 1700-talsarkitekturen, så ofta olyckligt förvanskades av illa skolade, och från Danmark och Tyskland inspirerade hantverkare.

Hårlemans mansard hade genomgående en bredare och lägre konstruktion, och förklaringen till takets utseende finns också i protokollet. Mockelten inlämnade i januari 1740 sitt förslag, men blev aldrig entreprenör, ty akademitimmermannen Per Nilsson kom att ensam sköta det hela. Ännu detta år var man emellertid oense om vems ritning som skulle följas. Professor Engeström talade för Hårlemans förslag såsom lämpligast, dock med det för den sist-

¹⁾ C. P., 1739 den 24 jan. § 8, den 7 febr. § 10, den 10 febr. § 4, den 14 mars § 11, den 14 april § 7, den 25 juli § 11 och den 26 juli § 1.

²⁾ C. P., 1739 den 22 aug. § 2.

³⁾ Lunds Domkyrka, sid. 346.

⁴⁾ Överintendentens underdåniga skrivelse den 16 febr. 1836 (R. A.).

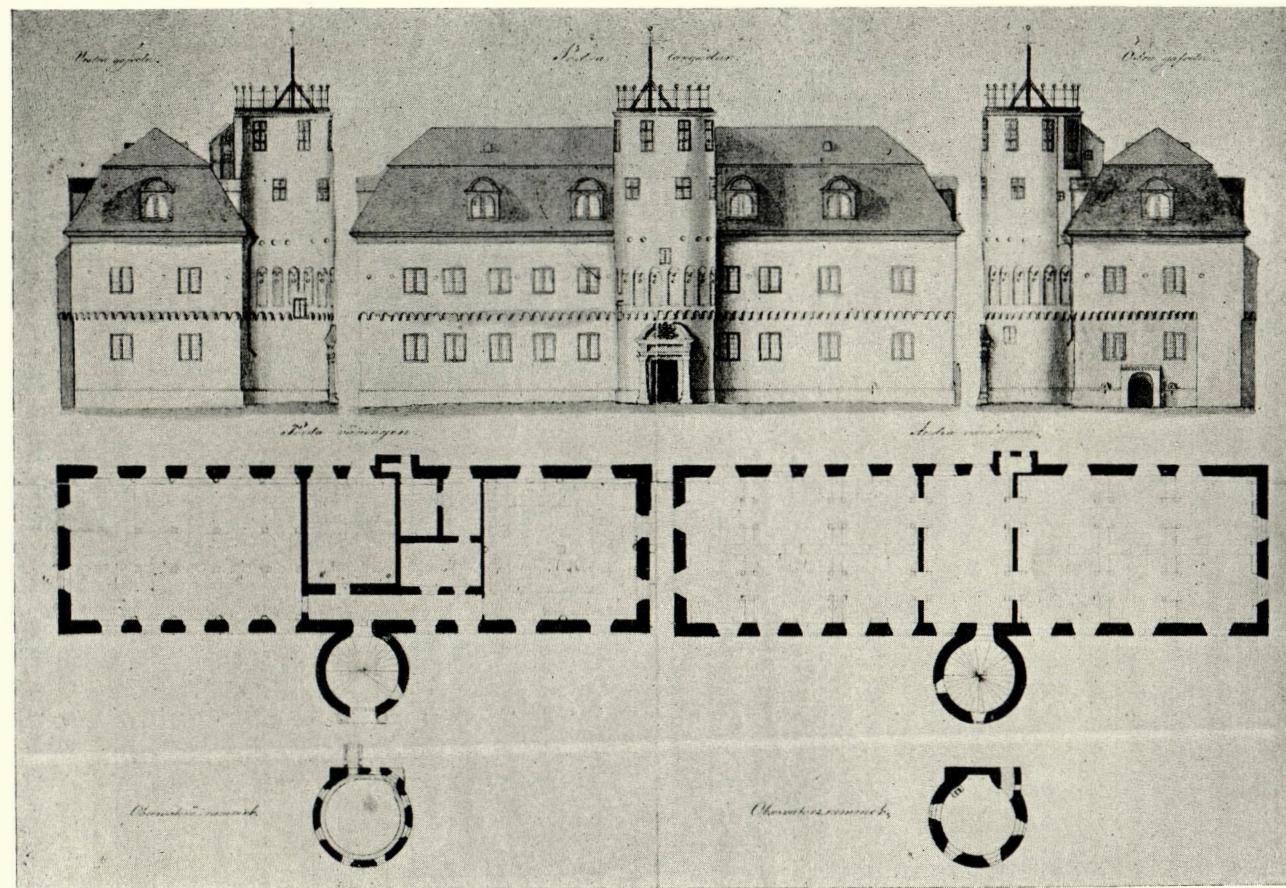

FIG. 10. C. G. BRUNIUS: "DET S. K. AKADEMIHuset I LUND SÅDANT DET NU ÅR 1835 BEFINNES". (Kungl. Byggnadsstyrelsen).

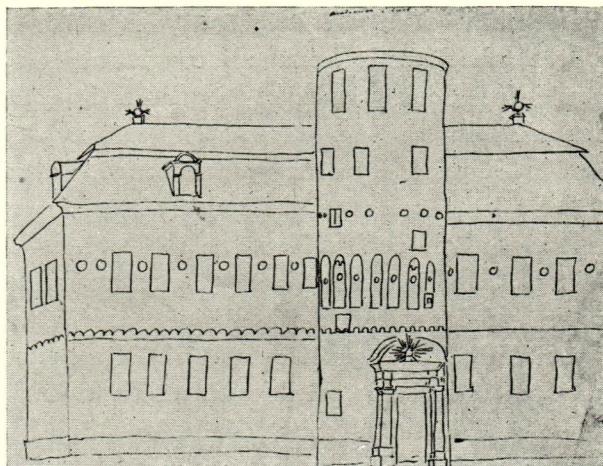

FIG. 12. ALEXANDER KASTMAN; AKADEMIEN PÅ 1750-TALET. (K. B.).

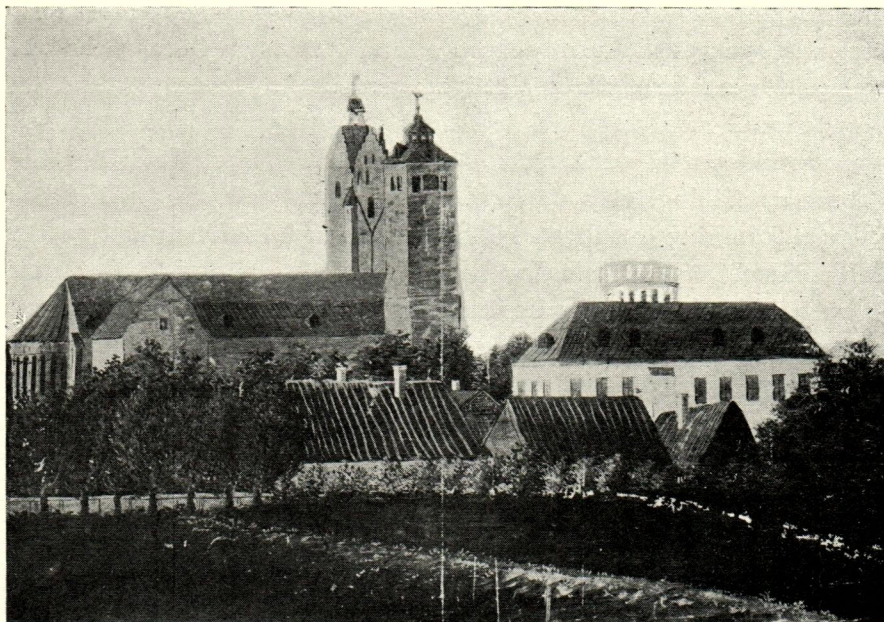

FIG. 11. AKADEMIHUSET VID 1800-TALET'S BÖRJAN SETT FRÅN NORR.
(Akvarell av okänd hand, L. U. B.).

nämndes rehabilitering viktiga tillägget »att den lilla Mockeltens ändring vid övre taket kunde komma i consideration»¹⁾.

Ännu avgjordes dock ej denna segslitna byggnadsfråga. I april frågades sålunda på nytt vilken ritning, som skulle följas, varvid avgörandet lämnades åt Inspectura ærarii. Dessa stannade då äntligen för Hårlemans förslag²⁾. Så igångsattes reparationerna, och man bestämde, att huset skulle rappas och tornet förses med en monumental portal. Vidare skulle takrännor anskaffas och övre takfallet prydas med förgyllda kopparstjärnor vid kortsidorna liksom fordom varit fallet med gavelspetsarna³⁾. Dessa senare originella detaljer, som observeras på Alexander Kastmans ritning av akademihuset från 1700-talets mitt, äro således ej heller alls i överensstämmelse med Hårlemans ritning (fig. 12).

I augusti 1740 var takresningen klar och granskades av diverse hantverkare. Den var dock ej i deras ögon tillfredsställande, och det påpekades i synnerhet, att (i likhet med Mockeltens sista förslag) *det övre takfallet borde göras betydligt högre*. Så skedde även, varför det med full tydlighet kan anses klarlagt, att några oskolade sydsvenska hantverkare och ej Hårleman böra göras ansvariga för akademitakets slutliga utseende⁴⁾.

Redan i samband med torntroppans ombyggnad hade en ny, monumental portal varit aktuell, och år 1735 hade Mockelten inlämnat en ritning. Den dörromfattning, som med sin typiskt barocka utformning onekligen faller i ögonen på bilder av det gamla akademihuset, är sålunda Landskronamurmästarens verk. Portalen är så utformad, att två pilastrar uppbära ett profilerat bjälklag, krönt av en på mitten öppen segmentbåge, varest en förgylld träsol, förmodligen symboliserande vetenskapens ljus, placerats⁵⁾. Arbetet fullbordades 1741, och målningen utfördes av akademiritmästaren Mörth⁶⁾.

¹⁾ C. P., 1740 den 19 jan. § 14, den 8 mars § 4 och den 22 mars § 10.

²⁾ C. P., 1740 den 15 april § 11.

³⁾ C. P., 1740 den 15 april § 11.

⁴⁾ C. P., 1740 den 21 aug. § 5.

⁵⁾ Rörande akademiportalens påfallande likhet med Bältebergas — ett verk av Mockelten — hänvisas till H. H. von Schwerin, Skånska Herrgårdar efter Roskildefreden sid. 79—80.

⁶⁾ C. P., 1741 den 3 sept. § 3 och den 2 dec. § 5.

IV. LUNDAGARDS OMDANING OCH FÖRSKÖNANDE UNDER GYLLENBORGS KANSLERSTID.

Hårlemans generalplan och dess genomförande.—
Stallmästaregården.

Men innan vi nu gå vidare i vårt egentliga ämne, akademihusets historia, måste en utvikning göras genom en skildring av 1700-talets berömda Lundagårdsanläggning och dess tillkomst. Detta är så mycket viktigare som den gamla akademibyggnaden var kärnan i denna bokstavligt talat slutna helhet.

Redan i äldsta tid var Lundagård muromgivet, och vid skildringen av akademiens första år ha de bristfälliga inhägnaderna även berörts. De bestodo omväxlande av murar, stendiken och risgården. I augusti 1740 blev frågan om gårds- och trädgårdsområdet tillfredsställande inhägnande aktuell¹⁾, ty tidens anda tycks ha varit sådan, att allt, som ej var väl skyddat, tillgreps vid första lägliga tillfälle. I mars följande år erinrades ånyo därom, och man beslöt dels att låta planera gårdsplanen, dels att sända ett förslag för återuppförande av Lundagårdsmurarna till kanslern²⁾.

Men emellan beslut och verkställighet var det som så ofta vid akademien ett långt steg, och huruvida något över huvud taget hade blivit utfört kan helt visst ifrågasättas, därest ej greve Johan Gyllenborg år 1742 blivit universitetets kansler. Om denne upplyste man och hans betydelse för akademiens utveckling skall ej här ordas, men betonas måste likväl i detta sammanhang, att den under hans kanslerstid förhållandevis goda penningtillgången för byggnadsändamål helt var hans förtjänst.

Efter 1741 hade tanken på Lundagårdsmurens iståndsättande fått vila någon tid, men år 1744 kan det fastställas att den var färdig åtminstone längs gårdsplanens östra sida. Samma år hade Hårleman även sänt ritning till ett planerat ridhusbygge och hade vidare uppgjort ett första förslag till Lundagårds ordnande³⁾. Att han för detta ändamål engagerats av kanslern och ej av konsistorium är givet.

År 1745 var muren färdig även på västra sidan och hade dit-

¹⁾ C. P., 1741 den 5 maj § 11.

²⁾ C. P., 1741 den 5 maj § 11.

³⁾ C. P., 1744 den 23 febr. § 21 och den 28 mars § 20.

tills kostat 3'498 dlr smt¹⁾). I samband med Lundagårds inhägnad och Hårlemans plan över akademianläggningen blev nu den redan på 1600-talet väckta tanken på att inrätta en botanisk trädgård åter aktuell, och platsen norr om det stora huset var given²⁾). Det gällde sålunda ej blott och bart murarna och diverse smådetaljer utan hela det stora områdets fullständiga istandsättande efter Hårlemans anvisningar. En svensk trädgårdsmästare, Adam Christian Fast, hade av H. anskaffats för ändamålet³⁾).

År 1746 beslöt konsistorium att följa den Hårlemanska planen och docera gårdsområdet ned mot kyrkogården. Så skedde även, och i maj samma år var arbetet i full gång. En mängd gamla murar, stammande från den forna, täta bebyggelsen, påträffades, varför man beslöt att i största utsträckning tillvarata detta grastmaterial⁴⁾).

I januari 1747 anlände Hårlemans detaljritningar till botaniska trädgården (fig. 13), Lundagård och en orangeribyggnad. Den förstnämnda skulle vidimerad återsändas jämte exakta måttuppgifter på Lundagårdsportarnas bredd och höjd⁵⁾).

I september detta år sände konsistorium kanslern ett för den exakta kännedomen om arbetenas fortgång synnerligen värdefullt brev, vari upplysningar lämnas om allt, som hittills blivit utfört. Den stora dammen i trädgårdens centrum var fullbordad efter den nya, korrigerade ritning, som anlät i mars sedan det första projektet som ovan nämnts återsänts. Vattenväxter voro planterade. Lundagård var helt planerad och belagd med grästorv »efter de på ritningen stående faconer». Hålen till de träd, som snart skulle planteras voro grävda, och trästaketet mellan gården och trädgården klart. Muren kring själva gården var fullbordad och kring trädgården hade östra sidan, ett stycke av den norra samt några famnar av den västra fullbordats⁶⁾).

Men låt oss nu stanna vid denna Hårlemans plan nr 2 och dess utseende. Detta kan bäst utläsas av det kända Rhenska kop-

¹⁾ C. P., 1745 den 4 maj § 9.

²⁾ C. P., 1690 den 8 april § 2. — G. Carlquist, Lundagårds have (Lustgården 3), 1922.

³⁾ C. P., 1745 den 2 okt. § 2.

⁴⁾ C. P., 1746 den 23 april § 20 och den 7 maj § 18.

⁵⁾ C. P., 1747, den 11 febr. § 23 och den 2 mars § 9.

⁶⁾ Konzept och registratur (huvudserien) den 17 sept. 1747.

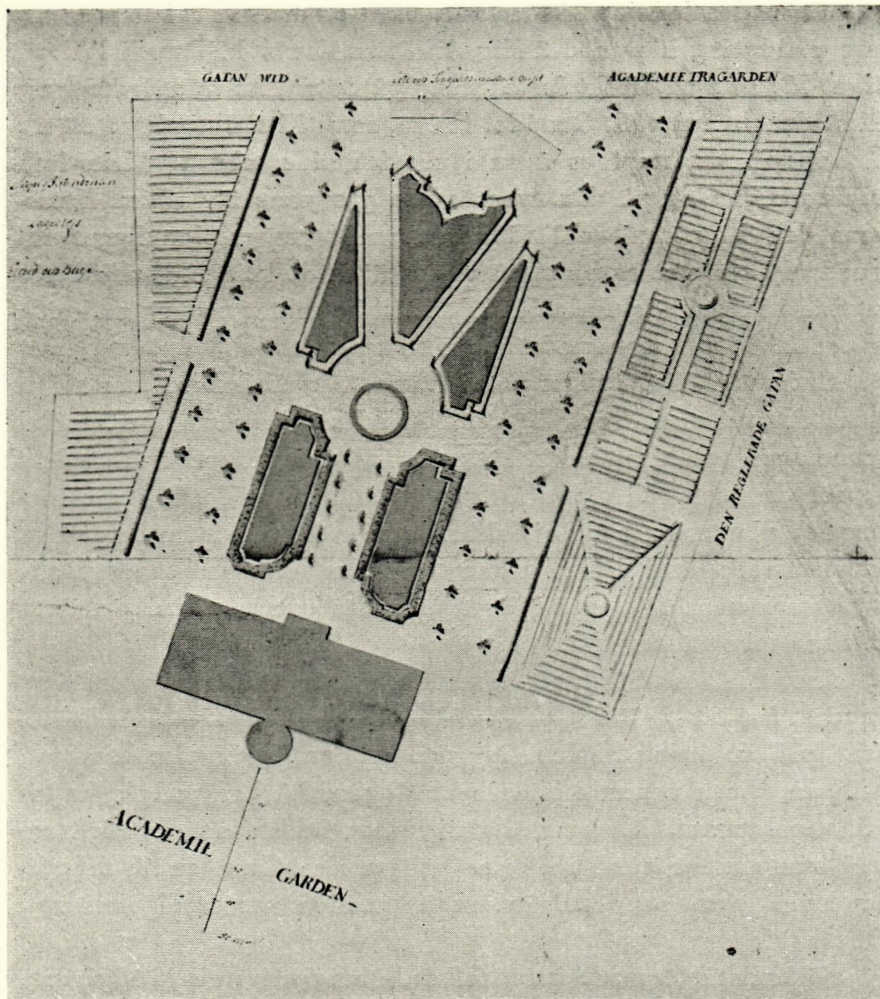

FIG. 13. C. HÅRLEMAN: FÖRSTA FÖRSLAGET TILL BOTANISK TRÄDGÅRD. (U. A.)

parsticket över »Lunds academie och dess tillhörigheter» (fig. 14). Söder om akademihuset låg den muromslutna, i det närmaste kvadratiska Lundagård med sina trädkantade gångar och gräsbevuxna kvarter, allt med undantag för murarna än i dag bevarat. Norr därom var den botaniska trädgården med sin tidstypiska spegeldamm, omgiven av blomsterkvarter. Anläggningens fond bildades av det projekterade orangeriet.

Då med anledning av den tilltänkta stallmästaregården en vidare utvidgning blev nödvändig, inköptes den s. k. Paradislyckan, vilken låg som en direkt fortsättning på Botaniska trädgården fram till stadens norra vall. Området ifråga, som till sin areal var större än Lundagårds, upptogs även i sin framtida, ehuru aldrig fullföljda utformning på den nyssnämnda gravyren, för vilken Hårlemans den 14 december 1748 approberade generalplan ligger till grund¹⁾. Denna stora plan, på vilken även de kringliggande kvarteren äro markerade, får sålunda endast betraktas som en utökning av den år 1747 i mars nedsända ritningen.

Under år 1748 fullbordades norra trädgårdsmuren, och den västra fortsattes söderut. Ytorna rappades och gråmalades. Gångarna i Lundagård sandades. Botaniska trädgården var med undantag för dammen och några få kvarter ännu i vardande, ty planering och plantering hade ej fullbordats²⁾. Östra, västra och södra portarna voro färdiga med gallergrindar, krönta av riksvapnet, allt efter Hårlemans ritningar (fig. 15). Målningsarbetet hade utförts av akademiritmästaren³⁾.

Året 1749 medförde ytterligare framsteg till akademianläggningens fromma. Åttio träd, uppköpta av akademiträdgårdsmästaren vid de kring staden liggande slotten, hade planterats på Lundagård, och murarna hade bekläts med häckar av bok, kaprifolium och hassel. Västra trädgårdsmuren fullbordades, varigenom den botaniska trädgården i helhet inhägnades. Grunden till orangeriet hade lagts, och trädgårdens östra sida var färdigplanterad efter ritningen⁴⁾.

Följande år ämnade man fullborda orangeriet och trädgården, men då en lämplig byggmästare saknades och Mockelten var upptagen på annat håll, ställde sig ett realiserande av det förstnämnda förhållandevis svårt. Man beslöt till sist att be Hårleman anskaffa någon kunnig yrkesman, och genom hans försorg införskrevs Johan Netsch från Stralsund. Han fullbordade orangeriet till det yttre, ehuru efter förändrade ritningar, även de av Hårleman. Stall-

¹⁾ C. P., 1748 den 17 febr. § 5. — Byggnadsritningar (U. A.).

²⁾ C. P., 1749 den 11 mars § 23 (Insp. ærarii memorial).

³⁾ Kanslersbrev 1748 den 2 aug. (U. A.).

⁴⁾ C. P., 1746 den 15 okt. § 18 och 1750 den 10 febr. § 4 (Insp. ærarii memorial).

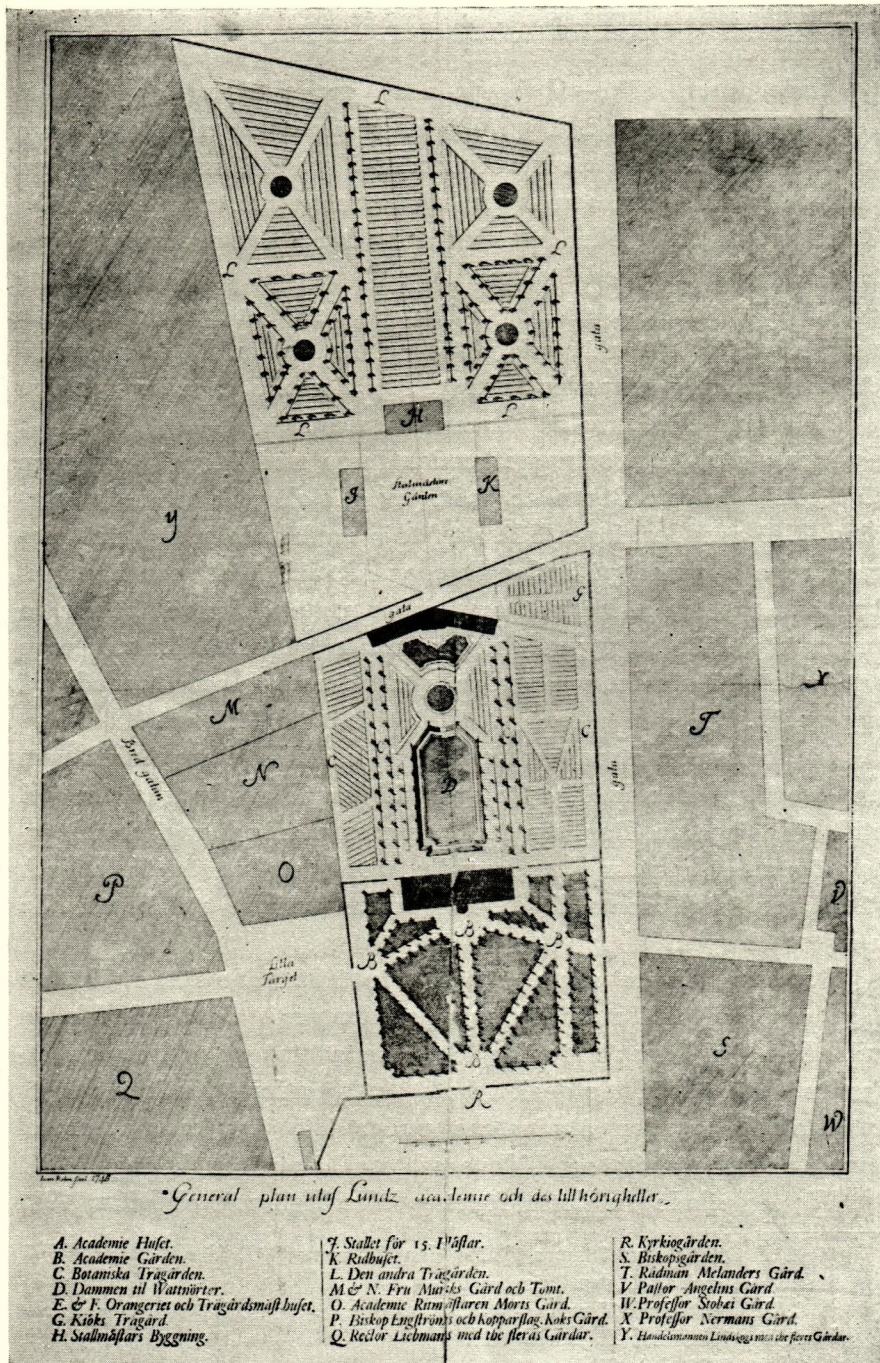

FIG. 14. "LUNDS ACADEMIE OCH DESS TILLHÖRIGHETER".
(Kopparstick av J. E. Rehn efter Hårlemans av Konungen år 1748 gillade ritning. U.A.)

mästarebyggnaden uppfördes likaledes av honom till yttermurarna, men arbetet avbröts genom hans år 1751 timade död¹⁾.

Under åren 1751—52 började byggnadslusten slappas, och med Gyllenborgs frånfälle (1752) förlorade akademien sitt bästa stöd. År 1753 talar professor Harmens i ett memorial visserligen om Lundagård såsom »en av de behagligaste plantager i Europa» och säger om trädgården, att den har »den skönsta orangeribyggnad i riket». Men medel saknades nu tyvärr att riktigt fullborda det påbörjade. Trädgården var ännu ej fullt färdigplanerad, och orangeriet stod där rätt och slätt som en kuliss. Yttre rapping och all inredning saknades även²⁾. Först år 1757 kan huvuddelen av Hårlemans akademiplan anses realiserad.

Men det största bekymret under dessa medellösa år var utan tvivel ridhusfrågan. Den hade ju länge varit aktuell, och redan omkring 1740 var den före. Till att börja med hade man velat placera denna byggnad på själva Lundagård, och Hårleman hade rekommenderat den södra mot domkyrkan vettande muren såsom en lämplig plats för att uppnå en monumental verkan. Man måste ge Brunius rätt i att det var en lycka, att dessa planer stannade på papperet³⁾.

På Hårlemans stora generalplan hade stallmästaregården, som den lämpligen bör kallas, förlagts till Paradislyckans södra del intill Paradisgatan. Den var tänkt som en vanlig herrgårdsanläggning, öppen söderut, med en huvudbyggnad (stallmästarehuset) och två flyglar (stall och ridhus). Hårlemans typiska stil kom i alla detaljer till synes.

Det har tidigare sagts, att man år 1749 hade för avsikt att lägga grunden till stallmästarebyggnaden, och detta skedde ju även. Men hela året 1750 förgick utan att något ytterligare åtgjordes. Under 1751 tog dock arbetet äntligen fart, och innan årets slut stod byggnaden åtminstone under tak⁴⁾. Men fullbordad blev den dock ej helt, och ridhus och stall återstodo ju även.

Tio år vilade nu detta företag, tills Kammarkollegium 1761

¹⁾ C. P., 1750 den 3 mars § 21, den 28 mars § 7, den 11 april § 5, den 15 dec. § 2 och 1751 den 8 jan. § 7.

²⁾ C. P., 1753 den 17 mars §§ 5, 20.

³⁾ C. P., 1751 den 16 mars § 10.

⁴⁾ C. P., 1751 den 16 mars § 10.

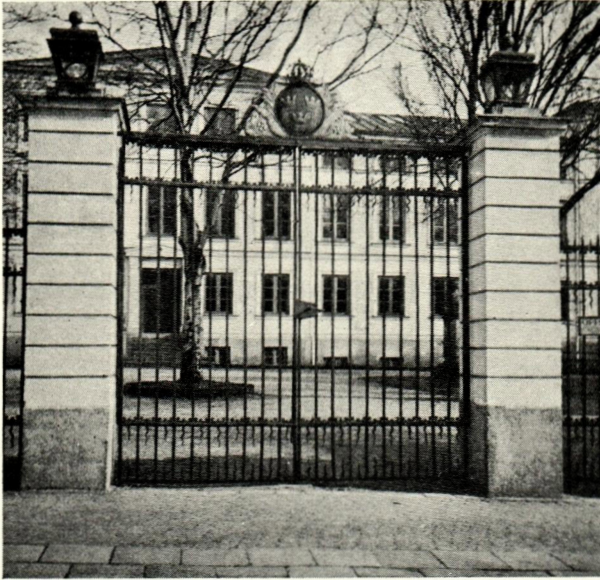

FIG. 15. EN AV DE GAMLA LUNDAGÅRDSSPORTARNA, NU ENTRÉ TILL KULTURHISTORISKA MUSÉET. (Foto E. Persson.)

förfrågade sig om konsistorii avsikter. Då man svarade, att penningar saknades, och att ingenting stod att göra, beviljade rikens ständer ett anslag på 2'000 dlr smt. Men då man fann detta alltför obetydligt, besvarade man sig ej ens med att utkvittera detsamma. Först efter påstötningar från kanslern avhämtades beloppet motvilligt två år senare¹⁾.

Nu måste emellertid något göras. En besiktning visade, att stallmästarebyggnaden var orappad och saknade gavlar, skorstenar och inredning. Det beslöts att låta utbjuda hela anläggningens uppförande på entreprenad²⁾. Hur den saken avlupit veta vi ej med säkerhet, då protokoll från nära två års tid saknas, men ett inventarium från år 1767 meddelar, att inredning ännu ej fanns i den uppförda byggnaden och att endast grundmuren till stallet var färdig³⁾. Längre kom man aldrig, och akademien fick sålunda av-

¹⁾ C. P., 1761 den 18 aug. § 3, den 31 okt. § 17, 1762 den 20 okt. § 4.

²⁾ C. P., 1763 den 23 april § 18.

³⁾ Räkenskaper för universitetet i Lund (R. A.).

vara sin ridinstitution. Stallmästarebyggnaden med tomt köptes 1788 för lasarettets räkning ¹⁾).

Av de tillämnade planteringarna på Paradislyekan blev ett mullbärsplantage, och den storstilade utökningen av akademianläggningen, som Hårleman på sin stora generalplan tänkt sig, kom sålunda aldrig helt att bli verklighet. Men Lundagård med sina alléer, och trädgården med spegeldamm, blomsterkvarter och orangeri, allt genom klosterlika murar skyddat för yttervärldens blickar, var redan ståtligt nog för att hedra sin upphovsman och hugfästa hans minne åt eftervärlden ²⁾).

V. LUNDAGÅRDSHUSET FRAN 1740-TALET FRAM TILL SEKELSKIFTET.

Fysiskt auditorium inredes på vinden. — Astronomiskt observatorium anordnas genom påbyggande av tornet. — Genomgående reparationer av tak och fönster under 1770-talet. — Utrymmesskälge upphov till flera nybyggnadsprojekt. — C. F. Sundwalls ritning till flygelbyggnad antages.

Men låt oss återvända till akademibygnaden. Redan då taket skulle uppföras hade man beslutat att använda de bräder, som egentligen voro avsedda som underlag för takteglet, till inrättandet av ett fysiskt auditorium i vindens västra del. Så skedde också. År 1743 målades rummet av ritmästaren Mörth. Taket blev en blå himmel med moln, och bänkarna marmorades. Instrumentkammaren målades gul ³⁾).

År 1744 skedde omfattande reparationer i biblioteket, som nu även målades. Tre år senare klagades emellertid redan över dropp därstädes, beroende på att det nya mansardtaket läckte. År 1750 reparerades det med 1800 tegel men blev likväl ej fullt tätt.

¹⁾ C. P., 1788 den 31 jan. § 6.

²⁾ A. Stavenow, Carl Hårleman, Uppsala 1927. Se även E. Wrangel, Lund för hundra år sedan (Ord och Bild 1917, häfte 10), och samme förf., Tegnér i Lund.

³⁾ C. P., 1743 den 7 juli § 3 och den 20 juli § 10.

Ända till dess på 1800-talet en tredje våning påbyggdes var detta tak akademien till ständigt bekymmer ¹⁾).

Då såväl anatomiskt som fysiskt auditorium inrättats blev frågan om ett observatorium snart aktuell. Dess givna plats var överst i trapptornet, men då mansardtaket och domkyrkan på grund av den otillräckliga höjden skymde utsikten i norr och söder, beslöts en påbyggnad med sju alnar ²⁾).

Detta ägde rum år 1753. Det platta taket täcktes med järnplåtar, men ett skrank saknades. Om ett sådants anskaffande beslöts 1754. Så skedde också, men ännu 1756 var det ouppsat ³⁾. Taket hade då även börjat läcka. På grund av medellösheten och vederbörandes slapphet dröjde det årtal innan dessa enkla detaljer tillfredsställande ordnades. År 1757 täcktes taket provisoriskt med diktade furubräder, som tjärades och beströddes med slagg. Gallret som legat färdigt i fem år uppsattes 1761. I samband härmed hade observatorietaket åter blivit otätt, då bräderna krympt i sommarhettan, varför ytterligare ett brädlager pålades. Men det hjälpte ej stort, och man hade lika gärna kunnat täcka med en vedstapel ⁴⁾).

År 1762 uppmanades observatorn att själv svara för takets iståndsättande, varför han anhöll att få täcka med förtennt bleck, vilket beviljades påföljande år ⁵⁾).

När man i årtal bråkade om småsaker förföll givetvis även det nyaste, och 1766 konstaterades, att de flesta fönsterkarmarna i hela akademihuset voro ruttna och behövde ersättas. Ehuru denna högst nödvändiga reparation omedelbart bifölls kunde den emellertid på grund av omständigheterna ej verkställas ⁶⁾).

År 1771 fordrade akademitaket »ansenlig hjälp», ty sparrverket var ruttet av dropp och en mängd takpannor trasiga ⁷⁾).

¹⁾ C. P., 1744 den 24 febr. § 32, den 7 mars § 13, den 23 maj § 17 och den 12 juni § 2. — 1747 den 25 april § 4, 1750 den 10 febr. § 4 (Insp. *Ærarii memorial*).

²⁾ C. P., 1753 den 3 mars § 10, den 10 mars § 9 och den 6 juni § 4.

³⁾ C. P., 1754 den 24 juli § 2, 1756 den 20 mars § 2.

⁴⁾ C. P., 1757 den 14 maj § 10, 1761 den 20 mars § 4 och den 18 aug. § 5.

⁵⁾ C. P., 1762 den 22 maj § 5 och den 4 aug. § 1, 1763 den 16 maj § 5.

⁶⁾ C. P., 1766 den 21 jan. § 11, 15 febr. § 13 och den 11 juni § 27.

⁷⁾ C. P., 1771 den 1 maj § 7.

bestod dock endast en reparation av nödtorftigaste slag, och takdropp fortfor att förstöra böckerna i biblioteket.

År 1775 var emellertid måttet rågat. En fortifikationskapten Dehn från Landskrona besiktigade byggnaden, upprättade ett kostnadsförslag och engagerades för att leda reparationen, vilken främst omfattade anskaffandet av nya takrännor samt nya fönster och karmar i båda våningarna. Arbetet utfördes under året 1777¹⁾.

1778 reparerades byggnadens mursprickor och hela huset ny-rappades²⁾.

Följande år granskade Dehn taket och konstaterade, att övre fallet, vilket som nämnts tillkommit stick i stäv mot Härlemans ritning, var illa konstruerat. För att bli tätt borde det beläggas med koppar. Detta förslag gillades av kanslern men verkställdes därför ingalunda omedelbart³⁾. År 1791 ansågs denna takomläggning brådskande men först nästa år kom man sig för att uppdraga åt räntmästaren att anskaffa kopparplåtsprover. År 1793 ägde emellertid detta arbete äntligen rum, då man i protokollet kan konstatera, att kopparplåt från Åtvidaberg ankommit⁴⁾.

Ett allt mer tillväxande universitet fordrade ökat utrymme. Biblioteket blev tack vare inköp och gåvor allt mer trångbott, fakultetslokaler saknades, och såväl mynt- som naturaliekabinett hade det besvärligt. Vinden på akademihuset var emellertid ännu till hälften oinredd och år 1794 tillstyrkte Kungl. Maj:t dess inredande för bibliotekets räkning⁵⁾, vilket likväl först 10 år senare verkställdes. Men ännu större utrymme fordrades.

Under året 1794 kommo sålunda nybyggnader för första gången på tal, varför Överintendentsämbetet genom kanslerns anmaning upprättade ritningar. Dessa, som visserligen skulle givit akademi-huset en ståtlig fasad — det gällde en tillbyggnad av envåningsflyglar med platta tak i husets längdriktning — underkändes, då dels platsens utrymme innanför Lundagårdsmurarna var för knappt, dels botaniska trädgården ansågs kunna skadas genom för myc-

¹⁾ C. P., 1775 den 14 okt. § 14.

²⁾ C. P., 1778 den 20 maj § 24, den 4 juli § 6 och den 20 juli § 2.

³⁾ C. P., 1779 den 27 juli § 8 och den 16 okt. § 4.

⁴⁾ C. P., 1791 den 23 aug. § 5, 1792 den 4 maj § 7 den 6 juli § 13, 1793 16 sept. § 7.

⁵⁾ C. P., 1794 den 25 febr. § 6.

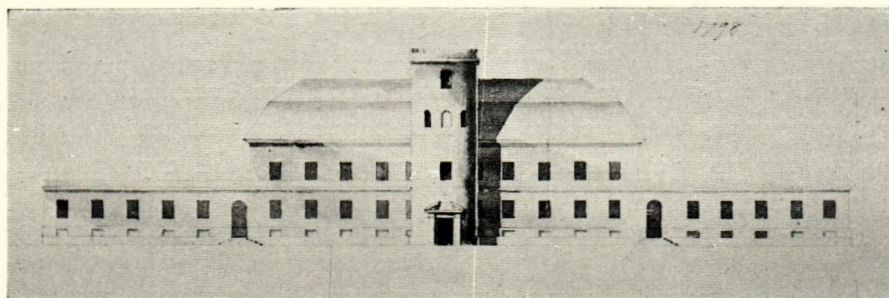

FIG. 16. ÖVERINTENDENTSÄMBETETS FÖRSLAG TILL UTVIDGNING AV AKADEMIHUSET
ÅR 1794. (Kungl. Byggnadsstyrelsen.)

ken skugga (fig. 16). Efter åtskilliga överläggningar kom man på idén att vinna det önskade utrymmet genom påbyggnad av ytterligare en våning på orangeriet i höjd med mittkupolen. Lyckligtvis blev detta ej av ¹⁾.

Höga vederbörande i Stockholm insågo emellertid nu, att någon verkligt sakkunnig personligen borde fara till Lund för att »taga platsen i ögonsikte», varför en konduktör Engeström från Överintendentsämbetet nedsändes ²⁾. Dennes undersökning resulterade i ett slutgiltigt och till hälften utfört förslag. Den bl. a. genom Uppsala universitetsbyggnad. »Carolina Rediviva», välkände arkitekten C. F. Sundwall uppgjorde ritningar till två öster och väster om akademihuset belägna flygelbyggnader, av vilka åtminstone den ena för ögonblicket var aktuell (fig. 17, 18). Den andras uppförande skulle skjutas på framtiden ³⁾.

Ritningarna till den byggnad, som blev verklighet (det s. k. Kuggis), godkändes i oktober 1798 och arbetet utbjöds på entreprenadauktion. En rådman Norlindh i Malmö fick uppdraget för 13'500 rdr specie och fortifikationskaptenen Södermark blev kontrollant. Den 21 april 1800 lades grundstenen under övliga

¹⁾ C. P., 1794 den 31 juli § 20, 1796 den 12 okt. § 2, den 19 okt. § 3, den 29 okt. § 6, den 19 nov. § 8. — Konsistoriebrev från Lunds akademi 1795—96 med bil. (R. A.).

²⁾ C. P., 1797 den 21 sept. § 2.

³⁾ C. P., 1798 den 21 mars § 2, den 18 maj § 1, den 13 juni § 1, den 10 okt. § 2, den 15 dec. § 5.

ceremonier¹⁾. Det var ett enkelt, rektangulärt tvåvåningshus under lågt sadeltak. Nedre våningen hade höga rundbågiga fönster och skiljde sig därigenom från den något lägre övervåningen. Ingången var på södra gaveln via en fritrappa. Om man undantar att murytorna voro oputsade, var byggnaden en typisk exponent för den nyantika stilen.

VI. 1800-TALETS FÖRSTA DECENNIER OCH DEN STORA OMBYGGNADEN.

Kuggis fullbordas 1801. — Biblioteksrum inredas på vinden. — Olika förslag till ökade utrymmen.
— Akademihuset får en tredje våning efter Nyströms ritning och under Brunius' ledning.

Sedan det förhållandevis stora byggnadsarbetet nått sin fullbordan under hösten 1801 skedde för övrigt inga förändringar till det bättre under 1800-talets första decennier. Taket på akademi-huset reparerades visserligen då och då men blev snart åter otätt. Så mycket vanskligare var detta som de förut omtalade biblioteksrummen under åren 1803—06 inretts på vinden²⁾. Och trots allt fordrades snart åter ökade utrymmen.

Räddhågan för extra utgifter, bristande anslag och ett därav följande otillräckligt underhåll gjorde emellertid, att akademi-husets tillstånd vid 1830-talets början lämnade mycket övrigt att önska. De anordningar, som vidtagits för att inhysa delar av biblioteket på byggnadens vind, voro ej tillfyllest, och vad värre var — det otympliga mansardtaket läckte mer och mer, varigenom böckerna skadades. Vid en besiktning hade det visat sig, att homejor och takstolar voro ruttna, att gesimsen var fallfärdig och att såväl övre takfallet som det nedre voro synnerligen bristfälliga.

Universitetets lokaler voro som vi veta spridda på flera platser, varför ytterligare en nybyggnad ansågs olämplig. Bättre syn-

¹⁾ Överintendentens underdåniga skrivelse den 15 aug. 1798 (R. A.). — C. P., 1799, den 6 april § 2, den 22 nov. § 4, 1800 den 31 jan. § 13 och den 21 april § 9.

²⁾ C. P., 1803 den 23 febr. § 1, den 19 mars § 6, 1805 den 27 april § 12 och den 20 sept. § 12, 1806 den 5 juli § 9.

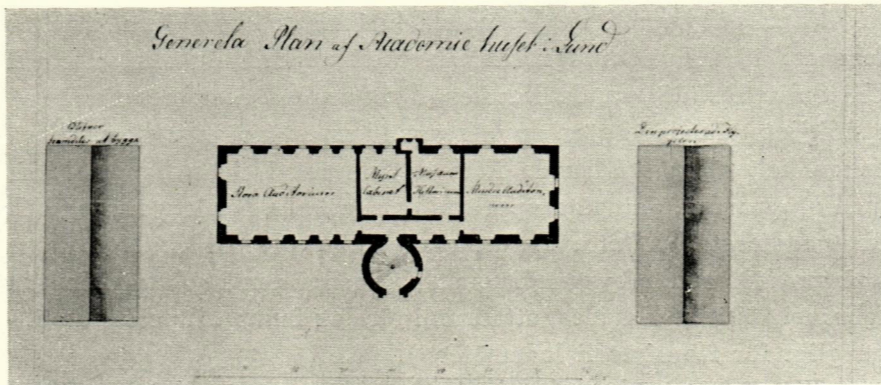

FIG. 17. C. F. SUNDWALL: FÖRSLAG TILL FLYGLAR VID AKADEMIBYGGNADEN.
(Kungl. Byggnadsstyrelsen.)

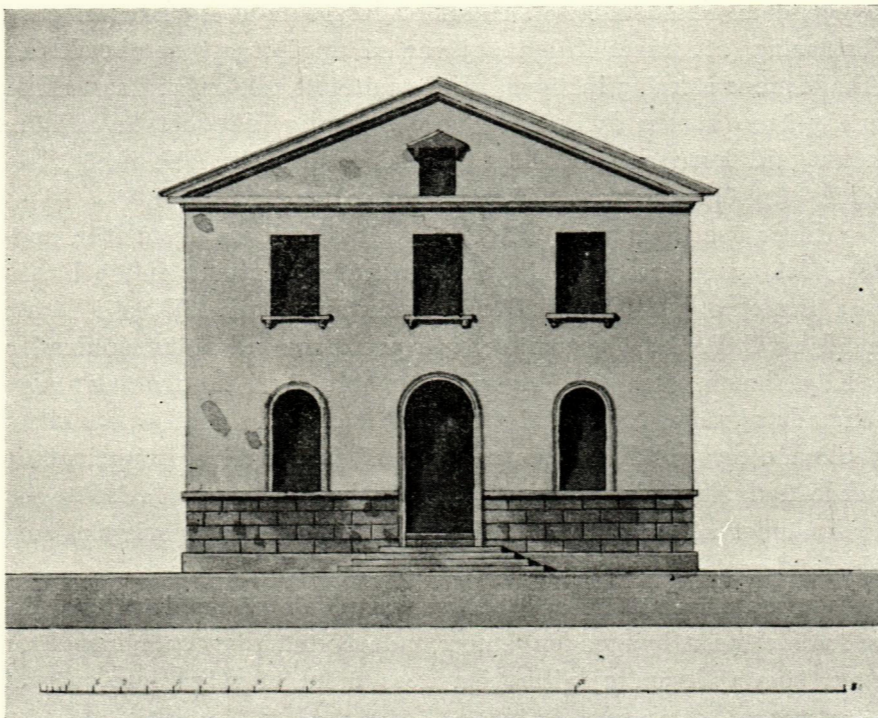

FIG 18. C. F. Sundwall: RITNING TILL FLYGELBYGGNAD (KUGGIS) VID AKADEMIEN.
(Kungl. Byggnadsstyrelsen.)

tes då en påbyggnad av det gamla historiska huset vara. Den 15 februari 1834 hemställdes sålunda i en underdånig skrivelse till Universitetets dåvarande kansler, Kronprins Oscar, att för ökad rymlighets vinnande göra en påbyggnad av en tredje våning. Ehuru saken helt visst brådiskade kom dock först i december ett svar med uppmaning, »att låta upprätta och insända behörig ritning och kostnadsförslag». Detta uppdrag gavs åt professor C. G. Brunius »såsom förfaren i byggnadskonsten», och i protokoll för den 21 februari 1835 meddelades, att Brunii förslag fanns till påseende tillgängligt för Konsistorii ledamöter ¹⁾.

Då sammanträde sedan hölls den 11. mars var det emellertid nära att hela företaget äventyrades. Vid detta tillfälle meddelade nämligen professor Sven Nilsson, att inspektor Asks »nyligen uppförda ännu ej inredda hus» (Sandgatan 4) vore till salu, och förordade han ett inköp av denna fastighet i stället för en påbyggnad av Akademihuset. Häremot reserverade sig Brunius med förklaring, att huset ifråga »ej var så uppfört att det borde för Akademiens räkning inköpas». Universitetets rektor, professor Hill, ansåg även att en dylik affär vore olämplig, då »det är allmänt känt, till huru orimligt högt uppdrivet pris tit. Ask inköpt sin tomt» (inköpspriset var 8.000 Rdr B:co).

Efter överläggning beslöts dock att tillsvidare avstå från uppförandet av en tredje våning samt att för eventuellt inköp besiktiga inspektor Asks hus. Denna besiktning verkställdes i första hand av C. F. Hetsch, arkitekt och professor vid Konstakademien i Köpenhamn, som tillfälligtvis uppehöll sig i staden, men den lämnade ej något fördelaktigt resultat. Det sades rent ut, att huset »saknade den soliditet, som ett publikt, ja även ett gott privathus borde äga», och det tillades, »att vid husets byggande iakttagits i allmänhet sådan ekonomi eller gjorts sådana besparingar, som skadat huset».

Några i staden bosatta hantverkare hade på magistratens förordnande synat byggnaden, ehuru endast utvändigt, enär inspektor Ask, som tydligen ej ville visa dess ännu ofärdiga inre, vägrat

¹⁾ Den följande skildringen av akademihusets påbyggnad är helt baserad på Överintendentens underdåniga skrivelse den 16 febr. 1836 med 9 bilagor (R. A.).

inläppa synemännen. Dock hade man kunnat konstatera, att grunden var illa lagd, att murarna delvis voro uppförda av råsten, samt att bjälkar och murankare voro otillräckliga. Kontentan av undersökningen var, att »huset icke duger till något större skolhus, såvida dess iståndsättande icke skulle kosta vida mer än dess inköpande, och i vilken händelse det förblev dock till hälften ett lerhus».

Detta ofördelaktiga resultat gjorde emellertid, att åsikterna på nytt svängde om. Beslutet om huruvida inköp av Asks hus skulle ske, sköts på framtiden, och den 23 maj 1835 enade man sig om att sända kanslern Brunius' förslag jämte att nytillkommet d:o, författat av rektor magnificus, professor Hill. Det förra skulle kosta 21.046,40 rdr b:co att utföra, det senare stannade så lågt som vid 7.284,40 rdr b:co. Detta beslut kom dock ingalunda genast att verkställas, ty inspektor Ask, som vid förra tillfället ej officiellt salubjudit sitt hus, inkom nu med ett skriftligt anbud på 12.000 rdr b:co. Byggnaden, som börjat uppföras 1834, närmade sig nu sin fullbordan, men Brunius påstod lika fullt, att den var »vida sämre och otjänligare för akademins behov än förra gången den utbjöds». Några av magistraten i Malmö förordnade hantverkare hade i detta sammanhang verkställt ny besiktning och hade i rak motsats till föregående synesmän funnit, att huset var tillfredsställande uppfört. Dessa så olika omdömen tilltalade emellertid ej konsistoriet, och man föreslog nu rent av, att en svensk arkitekt borde yttra sig innan något köp avslutades. Professor Nilsson, som tidigast framfört tanken om ett inköp av ifrågavarande fastighet, framhöll emellertid fortfarande med stor iver husets förträfflighet och framförallt dess ypperliga läge. Men han hade i Brunius en ännu ivrigare motståndare. I en lång inlaga skildrade denne den salubjudna byggnadens usla kvalitet och klandrade i skarpa ordalag synemännen från Malmö, vilkas »yttrande bevisa mindre för varaktigheten av oftanämnda hus, än det trängande behov Skåne har av ett teknologiskt institut, på det att södra Sverige måtte få hantverkare, som inneha första grunderna av byggnadskonsten». Till sist och såsom slutkläm slog han över i det högravande och yttrade: »Skola vi själva, då vi veta, vilka härliga byggnader finnas vid Uppsala universitet, att förtiga vad som varit i Åbo och är i Hel-

singfors, söka hos vår höga styrelse tillstånd att inköpa ett oansenligt privathus, som ägaren ej fått halvfärdigt förrän det utbjudes på mer än ett håll, och vars grundplan han nödgas förändra, för att vid styvornas borttagande trygga dess bestånd? Skall Lunds högskola, som egentligen stiftades på 1000-talet av Knut den Helige, och således är den äldsta läroanstalt i Norden, fortfarande, att, ehuru utmärkt genom sina vetenskapsmän, inrymmas uti sådana oansenliga lokaler, att man knappast vet, varest man i den lilla och illa byggda staden skall igenfinna desamma?»

Härefter övergick Brunius till ett lovordande av sitt eget förslag till påbyggnad av Akademihuset och föreslog, att handlingarna och ritningarna i sin helhet borde överlämnas till Överintendentsämbetet, »för att göra ett lyckligt slut på alla dessa byggnadsöverläggningar».

Efter ytterligare diskussion och därpå följande omröstning konstaterade man — vilket kunnat ske utan så mycket prat — att Akademien ej alls hade råd att köpa Asks hus, och att man under sådana omständigheter naturligtvis ej heller kunde ge sig in på den ännu kostsammare affär, som Brunius' förslag innebar. Man enade sig sålunda om att insända de båda förslagsritningarna till universitetskanslern med underdånig anhållan om »att en sådan tillbyggnad å ovanberörda hus, som den herr professor Hill föreslagit måtte få uppföras, enär kostnaderna därför icke överstiga Akademiens nu hopsparade byggnadsfond. Dock ansåg konsistorium sig böra vid bemälte herr professors ritning anmärka, att fönstrena i andra och tredje våningarna borde bringas till symmetri, enligt herr professor Brunii projektritning».

Den 27 juli 1835 avsändes äntligen denna underdåniga ansökan, vilken, då den ej genast ledde till något resultat, förnyades den 31 oktober samma år. Universitetskanslern lämnade nu de båda projekten för granskning till hovarkitekten, professor Axel Nyström, som emellertid upprättade en ny ritning, vilken syntes Universitetskanslern »äga det företräde framför de av professorerna Brunius och Hill upprättade planer, att den, med ett smakfullare yttre tillika lämnar Biblioteket tillräckligare utrymme än den senares, utan att lika med den förres överstiga Akademiens bygg-

nadsmedel». I detta förordande instämde även överintendenten Silfverstolpe, som uppmanats att avgiva sitt utlåtande.

Då dessa auktoritetens åsikter voro samstämmiga var ej heller vägen lång till det slutliga avgörandet. Den 19 mars 1836 behagade Kungl. Maj:t till underdånig efterrättelse approbera hovarkitekten Nyströms ritning, vilket beslut av kanslern vidarebefordrades till Lunds Akademi.

Den 13 april upplästes i Konsistorium kanslerns brev med de av Konungen approberade planerna, och beslöts, att professor Brunius »med sina insikter och sin kända drift» skulle ha överinseende över byggnadsföretaget.

Men låt oss nu taga de tre förslagsgivarnas ritningar i skärskådande. *Professor Hills* var enklast och innebar rätt och slätt en låg, konstlös påbyggnad med sadeltak (fig. 19). Utsmyckningen bestod endast i att bågfrisen mellan första och andra våningen upprepades under taksägget. Rumsindelningen omfattade som ritningen utvisar två större och två mindre rum samt en förstuga.

Brunius hade projekterat en påfallande hög våning med rundbågiga fönster och cirkelrunda gluggar däröver, för att sålunda ge ljus åt det galleri, som han tänkt sig skulle löpa runt den stora biblioteksal, som upptog hela våningen (fig. 20). I en skrivelse till överintendenten kommenterar han omständigt sina önskemål.

Byggnaden täcktes liksom på *Hills* ritning av ett sadeltak, vilande på en rundbågsfris. Tornet skulle nertagas till i höjd med taksägget, ty »att giva tornet en ansenlig höjd och en starkt tillspetsad betäckning, strider rakt mot den äldsta medeltidens byggnadsstil, varemot en dylik anordning karakteriserar den germaniska med sina lätta spetsbågar och lövrika ornament». Tornets rundbågiga blindingar i andra våningen skulle upprepas i den tredje.

Portalen skulle förändras. »Jag har trott», skriver Brunius, »att domkyrkans målsmän ej skulle ogärna se, att det sköna portvalv som tillhört den nyligen raserade mellanmuren i domkyrkan, uppsattes å akademihuset, då nämligen Laurentiikirkan stått i ett så nära förhållande till metropolresidenset Lundagård, och då ifrågavarande sköna portprydnader, vilka jag med all omsorg nedtagit blevo för framtiden räddade från förskingringen». Han hade

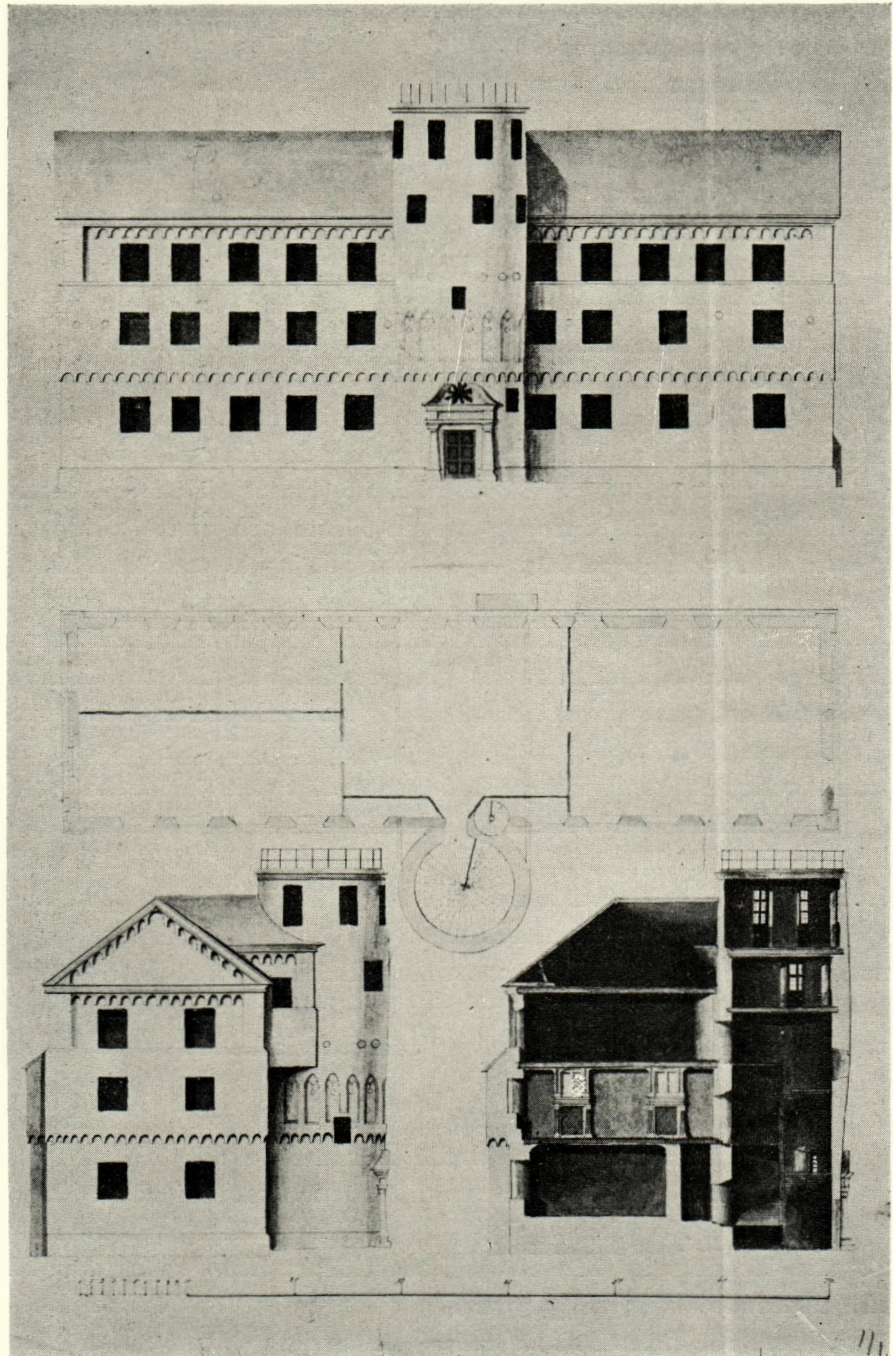

FIG. 19. C. F. HILL: FÖRSLAG TILL PÅBYGGNAD AV AKADEMIHuset. (R. A.)

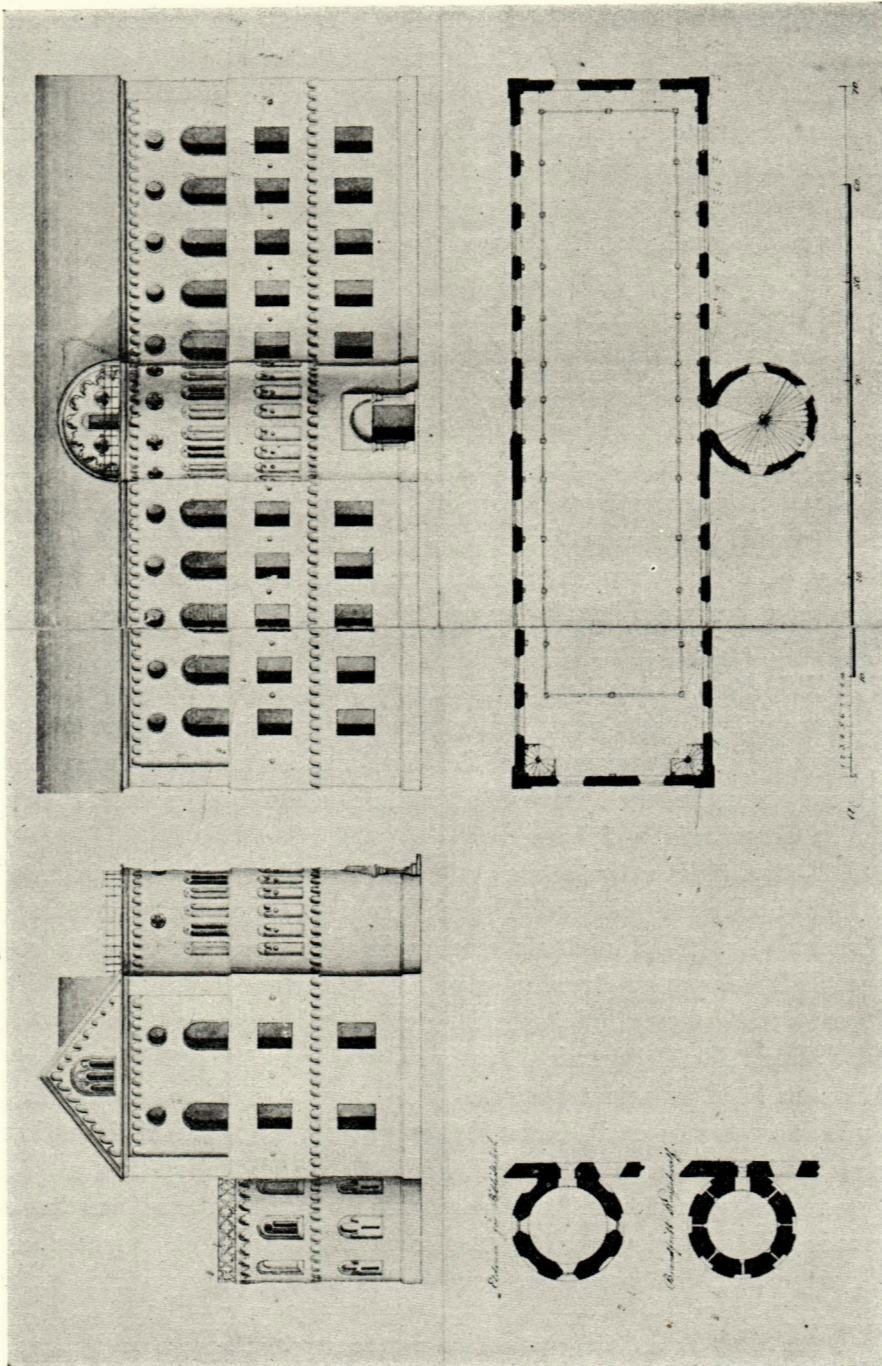

FIG. 20. C. G. BRUNIUS: FÖRSLAG TILL PÅBYGGNAD AV ÅKADEMIHUSET. (R. A.)

som tidigare nämnts vid denna tid ej kommit till klarhet om att akademihuset ej varit ärkebiskoparnas säte.

Det originellaste i detta förslag var emellertid återuppförandet av det rivna norra tornet. Brunius säger därom: »detta torn är lika lätt att återuppbygga, som det är av stor nytta. Nedre etagen kunde inrättas till ett eld- och inbrottsfritt ærarium med hjälmsvalv; den övre till ett varmt och säkert biblioteksrum med sfäriskt valv. På taket, som borde i min tanke stanna vid golvet i tredje våningen, vore ett skönt tillfälle för en altan åt botaniska trädgården, och hela byggnaden finge genom denna tillsats en betydlig förstärkning, vilken synes mig vara av någon vikt, då huset är nog smalt till sin längd och höjd. och då det har få mellanväggar. Då dessutom universitetet ej har något säkert kassavalv, och biblioteket saknar något eldrum, tillstyrker jag ifrågavarande torns uppförande, som, utom den nytta det i många avseenden medförer, pryder huvudbyggnaden och kan uppsättas för omkring 2'000 rdr helst om man därtill får använda de för flera år sedan utdömda Lundagårdsmurarna».

Till sist må Brunius' motivering av de cirkelrunda gallerifönsterna omnämnas. De vore »en anordning, som fanns å bysantinska konstens skönaste monument, Sofiakyrkans huvudfasad, innan den genom österländska halvbarbarer fick oformliga minaréer och andra oharmoniska tillsatser».

Att arkitekten *Nyströms* av Konungen gillade ritning i viss mån utförts under intryck av Hills och Brunius' förslag vore orätt att förneka (fig. 21). Han löste emellertid sitt uppdrag okonstlat såsom Hill, men utan Brunius' utsvävningar. Hans egna ord om det förestående arbetet lyda som följer:

»Den till påbyggande föreslagna våningen är beräknad att erhålla en höjd av minst 8 alnar. Indelningen därav bestämmes huvudsakligen genom de båda skiljemurarna, som däruti från den andra våningen uppdragas och vilka äro nödvändiga för att åt byggnaden giva fasthet och sammanhållning. Det emellan dessa murar belägna utrymme är föreslaget till läsrum, å ömse sidor varom skulle anläggas 2 större Bibliotekssaloner, av vilka, enär de båda ej för närvarande synas vara nödvändiga, de ena kan tills vidare avdelas med lätta träväggar och begagnas för andra

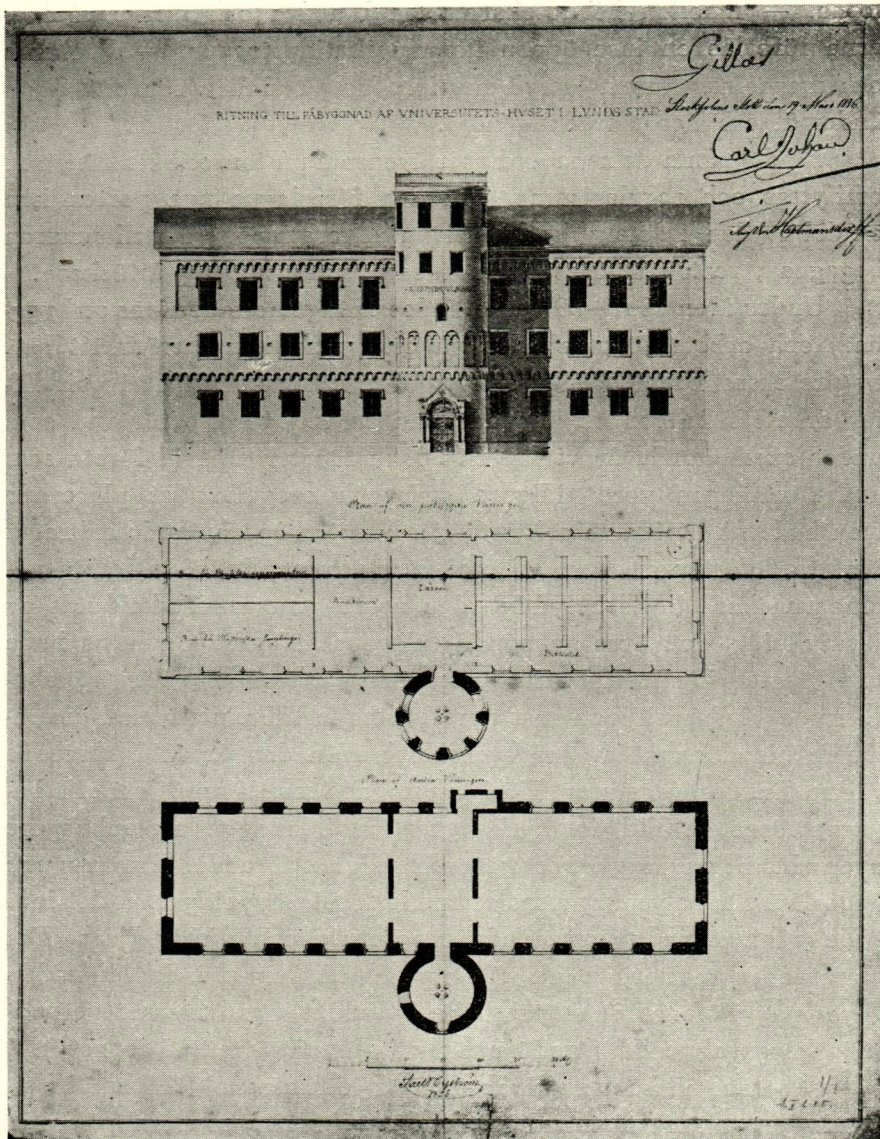

FIG. 21. A. NYSTRÖM: FÖRSLAG TILL PÅBYGGNAD AV AKADEMIHUSET, GILLAT AV KONUNGEN ÅR 1836. (U. A.)

behov. Med den hyllinredning som på ritningen är för biblioteks-salonen föreslagen kunna i densamma omkring 12000 volymer inrymmas, och rummets höjd medgiver att på själva bokskåpen anbringa ett smalt galleri för att bekvämare komma till de övre hyl-

lorna. — Emellan Biblioteksrummen i andra och tredje våningarna föreslås en inre öppen kommunikationstrappa. — Packrum och magasiner kunna lämpligast inredas på vinden som för detta ändamål erhåller tillräcklig höjd.

På de gamla delarna av huset ävensom på tornet böra fönstren omflyttas och regulariseras. Till den föreslagna nya porten kan en del av den i domkyrkan nedrivna decorationen på mellanmuren begagnas; resten utföres av mur samt putsas och plåttäckes».

Under åren 1837—39 verkställdes äntligen akademiens ombyggnad, och arbetet övervakades på ett synnerligen berömvärdt sätt av professor Brunius, som själv gjorde många detaljritningar. Efter arbetets fullbordan lämnade han en redogörelse för vad som under ovannämnda år verkställdes. Alla fönster i såväl första som andra våningen voro tidigare små och oregelbundet placerade men hade nu utvidgats och ordnats. Fönsterbågarna hade anbragts i mitten på murarna och ej som förr ytterst. De båda första våningarna hade höjts betydligt, den nedre genom bortskaffande av jordfyllning, den övre genom bjälklagens höjande. Gavlarna hade fått fönster i medeltidsstil, varigenom plats vunnits för två oberoende vindsrum. Den nya portalen hade tillkommit med användande bland annat av sandstensblock från den år 1837 raserade västra Lundagårdsmuren. Härigenom hade man sluppit att alls begagna mursten. Vid domkyrkobygget utbildade, goda stenhuggare hade därtill möjliggjort ett förstklassigt utförande. Torntrappan hade fått för belysning mera lämpade fönsteröppningar. I det inre hade våningarna genomgående renoverats och gjorts ljusa. Det stora nedre auditoriets tak vilade på åtta kolonner i dubbla rader. Förstugan i nedre våningen hade betydligt utvidgats. Ett brandfritt kassavalv med järndörr hade inrättats överst i tornet¹⁾.

Förutom allt detta (vindsrummen undantagna) tillkom ju givetvis det viktigaste, nämligen tredje våningen, som utförts efter ritningen.

Brunius fick många lovord för sitt arbete och kanslern tackade honom även »för den beredvillighet, varmed han på min begäran åtog sig ledningen av detta arbete». Han prisade honom

¹⁾ Brunius' samling vol. VI (Vitterhets-, historie- och Antikvitetsakademien).

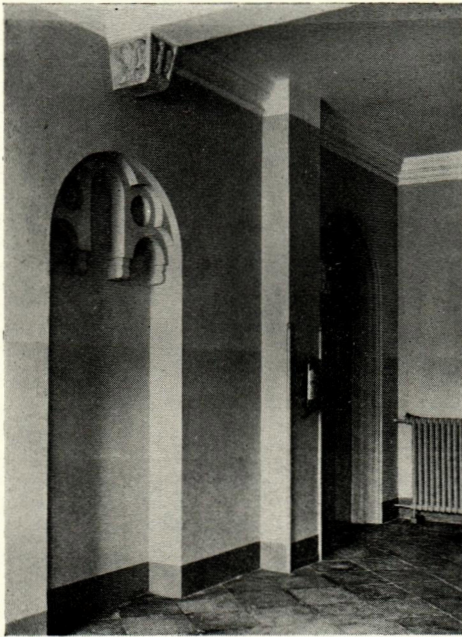

FIG. 22. "BILDNISCH" I LUNDAGÅRDSHUSETS
NEDRE FÖRSTUGA. (Foto O. Mattson)

också för »den insikt och rådighet, varmed han vetat besegra mötande svårigheter»¹⁾).

Brunius uppbar emellertid även klander för att hans kostnadsförslag på 20'000 rdr b:co överskridits med ej mindre än 5'643 rdr, men han påpekade i en skrivelse (officiellt inlämnad av inspectura ærarii) att 4'725 rdr influtit genom försäljning av gamla materialier, varför det överskjutande beloppet endast voro 918 rdr. Han försvarade sig vidare med följande ord:

»Om man erinrar sig, att samma hus är 142 fot långt 40 brett och 50 högt och dessutom varje gavelröste 20, att alla bjälkar 1 fot tjocka ligga blott $2\frac{1}{2}$ ifrån varandra, att över 250 nya bjälkankare blivit insatta, att remstycken, takstolar och sparrar ha ovanligt grova dimensioner, att alla läkten bestå av sågade plankor, att kroppås, takfot och gavelkanter betäckas med järnplåtar, att undervåningens bjälklag uppbäres av prydliga kolonner, att de

¹⁾ Brunius' samling vol. VI.

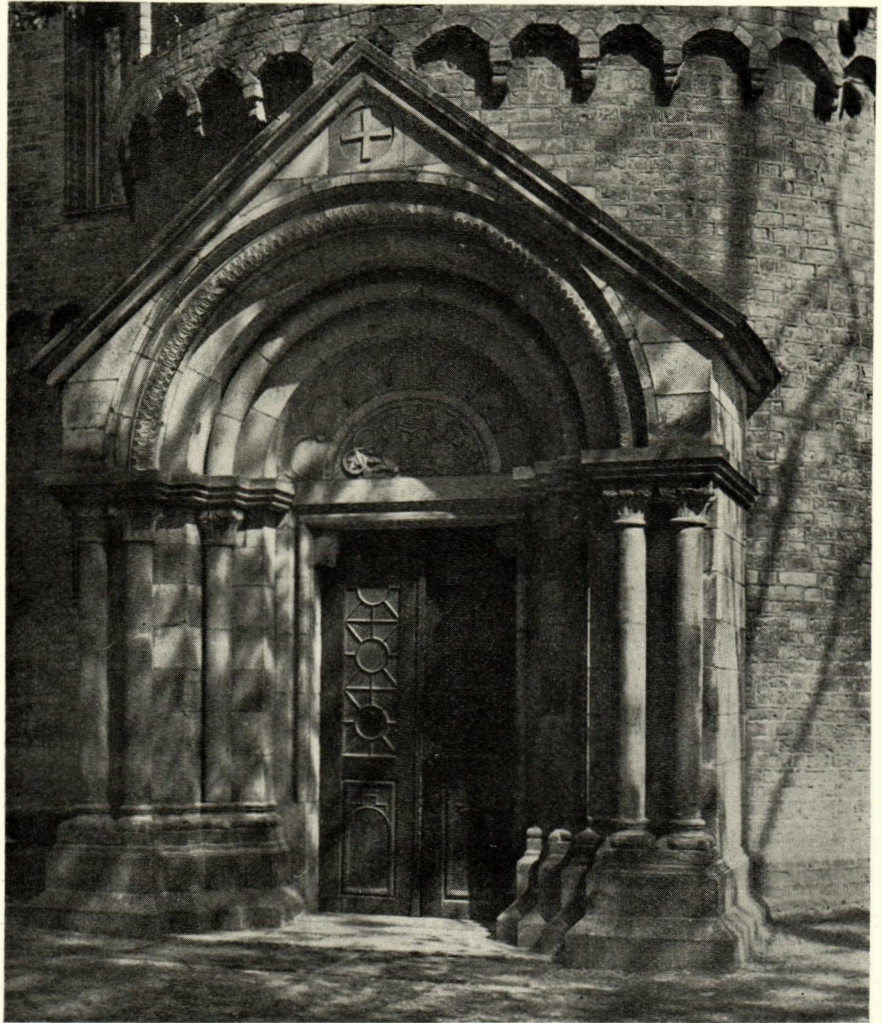

FIG. 23. LUNDAGÅRDSPORTALEN. (Foto O. Mattsson.)

andra två våningarnas trossbottnar stärkas med underslag och stolpverk i hyllraderna och mellanväggarna, att yttre portalen utgöres av omkring 600 fot finhuggen sandsten, att förstugan även har en kolonnprydd ingång till stora salen och trenne sirliga bildnischer (fig. 22), att alla våningarna äro försedda med vackra gips-tak, att fönsterkarmarna bestå av 6 tum tjockt ekvirke, att de halv-

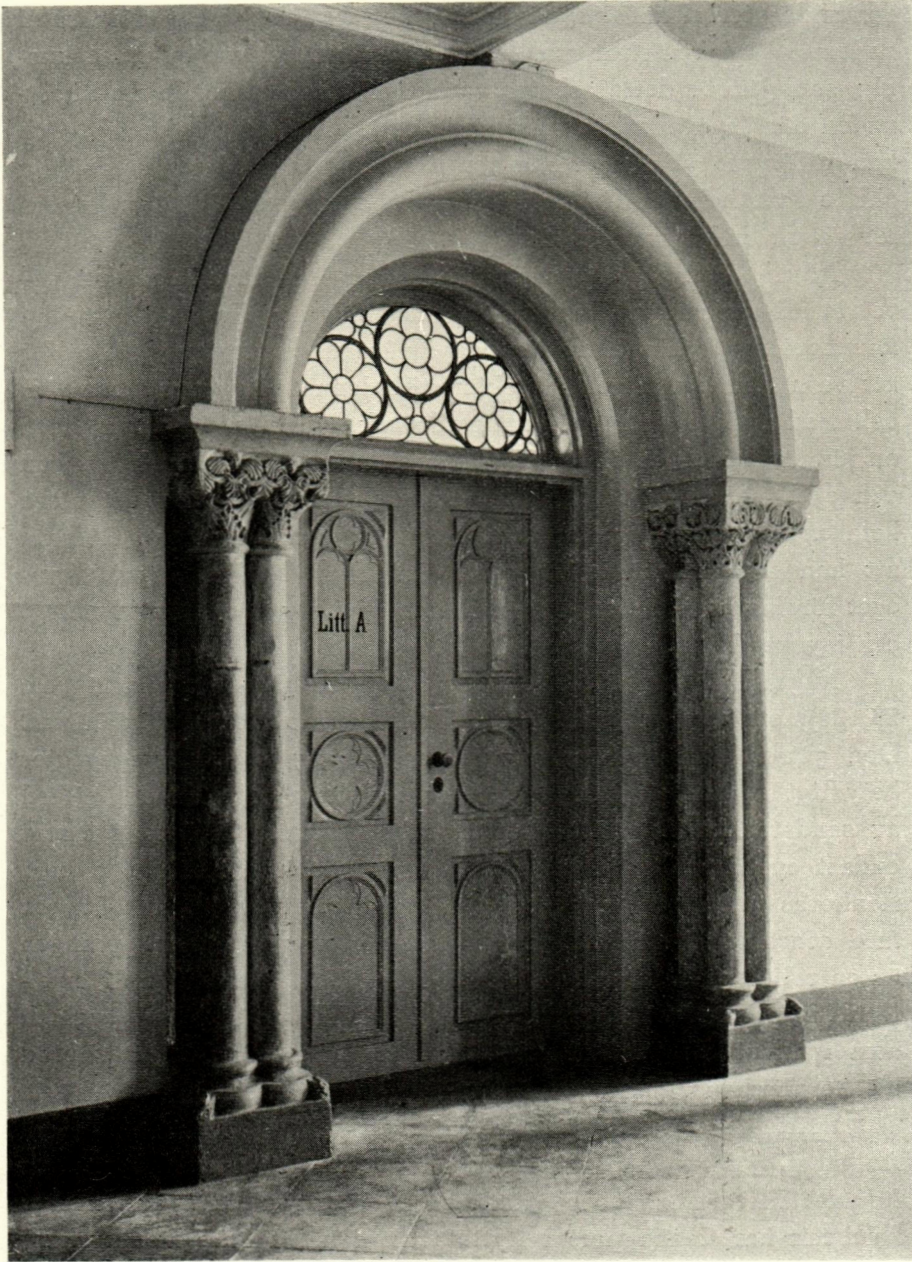

FIG. 24. ENTRÉN TILL CAROLINSALEN (JACOB ERLANDSSONS PORTAL).
(Foto O. Mattsson.)

runda fönsterlufterna prydas med rosetter, och att alla dörrarna i nedersta våningen siras med snidverk; så läser ingen byggnadskunnig, som jämför detta arbetes varaktighet och utseende med kostnaden därför, tycka, att tillsyn och omtanke därvid saknats». Och han tillägger: »Vi våga snarare tro att mången byggnadskunnig skulle fast hellre vilja veta, huru detta byggnadsföretag kunnat för ett så lindrigt pris utföras» ¹⁾).

Nåväl, efter detta energiska försvars- och lovtal tystnade givetvis all opposition. Brunius' gärning blev av alla så omständigt kommenterad och prisad, att han i våra dagar rent av gällor för att vara den egentlige arkitekten till denna påbyggnad, som till och med uppges som hans främsta verk. Nyström är glömd, men en jämförelse av de olika byggnadsritningarna visar dock, att han och ej Brunius varit mästaren. Lundaprofessorn var i det stora hela endast ledare och kontrollant av byggnadsföretaget, låt vara att han som nämnts själv gjort åtskilliga detaljritningar. Hans eget förslag hade ju, om det godkänts, givit byggnaden ett i mångt och mycket helt annat utseende.

Några ord måste till sist sägas om de båda portalerna (fig. 23, 24), om vars tillkomst Brunius inlagt de största förtjänster. Den yttre, som är rundbågig med spetsig betäckning, skjuter betydligt utanför tornet. Den är som nämnts till stor del utförd av sandsten ur de gamla Lundagårdsmurarna men äger i övrigt endast enstaka äldre detaljer. Porten, som är avsmalnande inåt, flankeras ytterst av kopplade, och därinnanför av enkla kollonner med senromanska kapitäl. I tympanon över själva dörröppningen är en relief insatt, föreställande Simson och lejonet. Den är emellertid från Brunius' tid och ej medeltida. Hela portens uppbyggnad, som i huvudsak går tillbaka till Nyströms ritning, är inspirerad av Domkyrkoportalerna.

Entrén till Carolinasalen är däremot helt uppförd av medeltida fragment, fyrkopplade romanska kollonner, som ursprungligen varit färgade i svart, rött och grönt, varav rester ännu synas. Enligt Rydbeck har denna portal flyttats av Brunius från Domkyrkan,

¹⁾ Inspectura ærarii memorial; Brunius samling vol. VI; Lunds Domkyrka, sid 541.

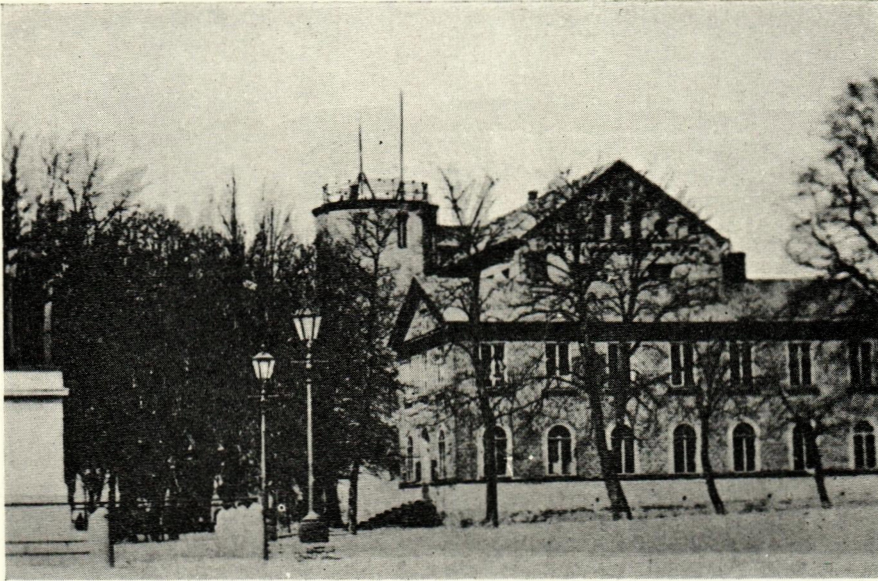

FIG. 25. LUNDAGÅRD VID 1870-TALET'S BÖRJAN. (Foto Lindgren.)

»varest den på 1250-talet uppförts af Jacob Erlandsson i tvär-
muren mellan de östligaste huvudpelarna»¹⁾).

VII. DEN NYA TIDEN.

Hårlemans anläggningar utplånas i samband med
det nya Universitetshusets tillkomst. — Några
data ur det »gamla bibliotekets» historia
efter Brunius tid.

Vi nalkas nu slutet av vår skildring. Andra pennor ha
redan fått teckna akademins betydligt ärofullare byggnadshistoria
efter Brunius' tid, då ett nytt universitetshus och talrika ståtliga
institutioner uppväxte²⁾). Men ännu måste några ord sägas om det
gamla biblioteket, ty dess yttre utseende är i våra dagar ingalunda
detsamma som på 1840-talet.

¹⁾ O. Rydbeck, Lunds Universitets historiska museum. Lund 1910.

²⁾ Elof Tegnér, Lunds Universitet 1872—97 (Institutioner och bygg-
nader sid. 131—300). Lund 1897.

FIG. 26. LUNDAGÅRD EFTER ZETTERVALLS OMBYGGNAD. (Foto P. Bagge.)

Då tanken på ett nytt, statligt universitet på 1870-talet blev aktuell, fann man det vara »av vikt, att biblioteksbyggnaden erhöle en någorlunda värdig utstyrelse, helst med hänsyn till den föreslagna nya universitetsbyggnaden». I juni 1875 beviljade Konungen ett anslag på 5.000 kr., ritning uppgjordes av Helgo Zettervall och kostnadsförslag av murmästaren P. Sörensen. Arbetet utfördes under åren 1877—79. Byggnaden förändrades sålunda, att första och andra våningarnas 1700-talsrappning försvann, och tegelytorna blottades. Tornets krön liksom gavlarnas hörn fingo kreneleringar (fig. 25, 26). Sådant är byggnadens utseende än i dag¹⁾.

Till sist några ord om den Hårlemanska anläggningens öden. 1836 beslöts, att västra Lundagårdsmuren (fig. 27) skulle nedrivras och ersättas av stenpelare med järnkättingar²⁾. Följande år började

¹⁾ Drätselnämndens protokoll 1876 den 8 maj § 24, den 9 aug. § 3, 1877 den 15 sept. § 68. Byggnadsritningar (U. A.).

²⁾ C. P., 1836 den 3 juli § 10.

FIG. 27. LILLA TORGET MED VÄSTRA LUNDAGÅRDSMUREN VID 1800-TALET'S BÖRJAN. (Akvarell av G. W. Palm.)

FIG. 28. SANDGATAN MED ÖSTRA LUNDAGÅRDMUREN VID 1800-TALET'S BÖRJAN. (Litografi av A. Arfvidsson. K. B.)

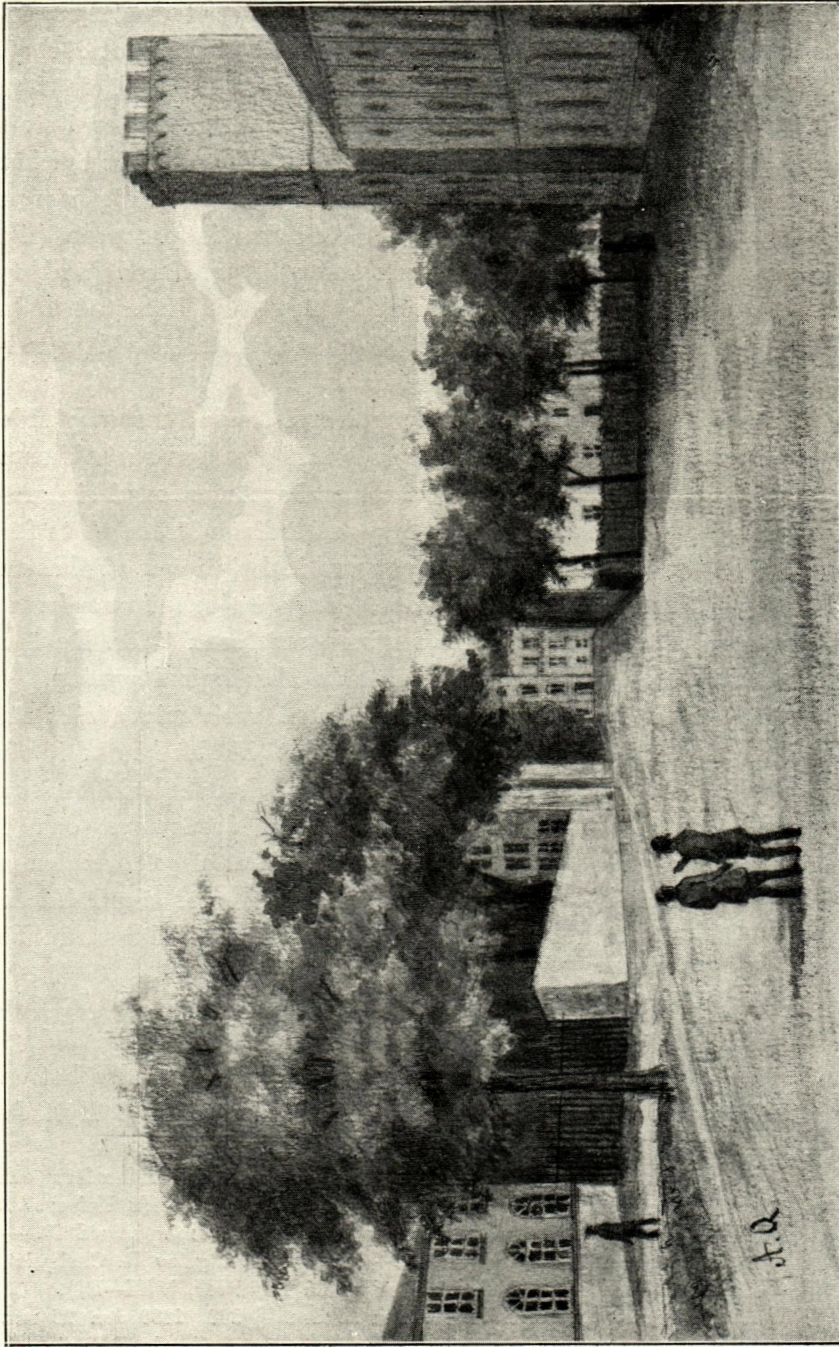

FIG. 29. SANDGATAN MED MUREN TILL BOTANISKA TRÄDGÅRDEN. (Akvarell av Aug. Quennerstedt.)

nedbrytningen under stora protester från den studerande ungdomens sida, som nu såg sitt helgade privatområde öppnat för offentligheten. Över de gamla gallergrindarna hade nämligen förr med fog de ord kunnat stå, som nu kröna entrén till Universitetets aula: ΜΗΔΕΝ ΑΜΟΥΣΟΝ, intet för muserna främmande må här inträda. Södra muren hade redan 1817 försvunnit på samma gång som kyrkans ringmurar. År 1842 gick den östra muren (fig. 28) samma öde tillmötes, ehuru dock endast längs Lundagård, ty den norra delen mellan Sandgatan och trädgården kvarstod ända till 1877 (fig. 29, 30), då den fick tjäna som material vid grundläggningen av det nya Universitetshuset¹⁾.

I samband med den nuvarande universitetsplatsens ordnande försvann den gamla botaniska trädgården. Hårlemans spegeldamm (fig. 31, 32) ersattes utav den stora cementbassängen med sin granitfontän, och de sista resterna av orangeriet fingo lämna plats för det 1879—80 uppförda gymnastikhuset med inskriptionen »Palæstra et Odeum»²⁾. Öster och väster om detta hus stå tjocka murar kvar, som genom sin överdrivna grovlek minna om forna tider. De äro en sista återstod av Hårlemans berömda akademianläggning.

Såsom av det föregående framgått har det varit min avsikt att begränsa denna skildring till 1830-talets slut. Skälet består i, att det mesta, som efter denna tid rör den här behandlade historiska byggnaden, kan läsas i Universitetets årsredogörelser och i flera andra skrifter. Då det emellertid uttalats en önskan, att denna ofta rätt detaljrika skildring för fullständighetens skull borde gå fram ända till våra dagar, lämnas härmed några data från de senaste hundra åren.

I och med Brunius' ombyggnad kom Akademihusets båda översta våningar att omfatta boksalar jämte ett arbetsrum (tredje våningen) och den s. k. kanslerssalen (andra våningen). På nedre botten låg Carolinasalen och några mindre auditorier. År 1846 flyttade

¹⁾ Lunds Domkyrka sid. 554. — E l o f T e g n é r, Från farfarsfars och farfars tid, sid. 189—91. Stockholm 1900. — E l o f T e g n é r, Lunds Universitet sid. 142 anm. 2. — A. Q u e n n e r s t e d t, Mina första Lundaminnen sid. 10. — N. P. O s b e r g, Lundaminnen från 1820—30- och 40-talen utg. av G. Carlquist, sid. 134—36 (Skrifter utg. av föreningen Det gamla Lund III, VIII—IX).

²⁾ Drätselnämndens protokoll 1878, den 28 dec. § 260, 1880 den 29 okt. § 248. F. r. C a r l s s o n a. a. sid. 61. — C. S j ö s t r ö m, »Gamla Botanicum» (Finn 1900).

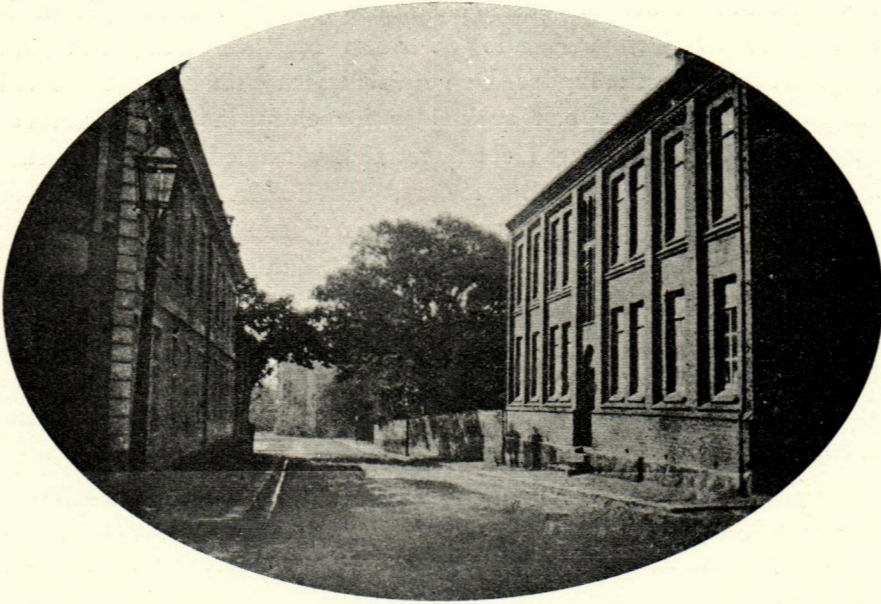

FIG. 30. SANDGATAN MED MUREN TILL BOTANISKA TRÄDGÅRDEN PÅ 1870-TALET
SEDD FRÅN HÖRNET AV TOMTEAPSGATAN. (Foto Lindgren.)

Historiska Muséet in i ett av dessa rum i våningens östra del, och 1866 lämnade Astronomiska Institutionen äntligen sin primitiva lokal i tornet för att taga den nuvarande observatoriebyggnaden i besittning. Tornrummet användes för bibliotekets behov¹⁾.

Om akademihusets yttre restaurering under åren 1877—79 har tidigare talats. En vändpunkt i byggnadens historia bildade året 1884. Genom det nya universitetets tillkomst kunde de gamla utrymmena nu helt utnyttjas för det alltmer trångbodda bibliotekets behov. Riksdagen beviljade 30'000 kronor för detta ändamål²⁾.

Carolinasalen blev bokmagasin, Historiska Muséet flyttades till Universitetshuset, och hela bottenvåningens östra del inreddes till läsesal (fig. 33), expedition, tambur och toilettrum. Vestibulen avdelades med en glasvägg, varigenom arbetsrum bereddes åt bibliotekarien och vice bibliotekarien. Kanslerssalen i mellanvåningen och

¹⁾ Elof Tegnér, Lunds Universitet 1872—97 (Institutioner och byggnader).

²⁾ Carl af Petersens, Ur mina biblioteksminnen (Under Lundagårds kronor II). Lund 1921.

arbetsrummet i översta våningen blevo nu även bokmagasin. Spiralltrappor av järn förbundo de olika avdelningarna, och den gamla torntrappan stängdes. Den fick numera endast användas vid större boktransporter och avskiljdes för eldfarans skull från våningarna med järndörrar. Hela huset fick värmeledning. På så sätt blev det forna »Akademihuset» nu »Biblioteket».

Den alltmer stegrade bokproduktionen gjorde emellertid mycket snart ytterligare utrymmen nödvändiga. Redan vid 1880-talets slut hade några överflödiga rum i Kuggis tagits i anspråk för mindre eftersökta böcker, och år 1891 hoppades man på att kunna få övertaga fysiologiska institutionens lokaler, då dessa flyttades till annan plats. År 1893 gjordes framställning hos Kungl. Maj:t om att få sammanbygga Kuggis med biblioteket.

År 1895 gjordes ett utkast till en nybyggnad på Kuggis grund och ett anslag söktes, vilket också beviljades av 1897 års riksdag till ett belopp av 168'000 kr. Ritningar hade utförts av arkitekten H. Sjöström och varmt förordats av Konsistorium. Det gällde att uppföra en stor, liksidig byggnad av fyra våningars höjd, sammanhängande med biblioteket. Främst av denna anledning revs Kuggis på hösten 1897, och de där uppställda böckerna flyttades till gamla Anatomicum vid Sandgatan, som stod tomt sedan institutionen fått nya lokaler.

Men denna smaklösa och klumpiga kasern, som skulle ha förstört den gamla historiska Lundagårdsplanteringen och tryckt ner den äldre byggnaden, stannade till all lycka på papperet. Man råkade nämligen publicera en av ritningarna, vilket resulterade i en allmän förbittring mot det tillämnade, vandaliska företaget. Och man upptäckte med ens att gamla, bortglömda skönhetsvärden återvunnits genom Kuggis rivning. Nu hade ju platsen blivit ljus och luftig. Ett antal förbittrade insändare kunde läsas i tidningarna¹).

År 1898 ankom en skrivelse från Stadsfullmäktige med erbjudan om ett penningbidrag från staden på ej mindre än 50'000 kr., därest Universitetet ville förlägga biblioteket till någon annan plats än Lundagård. Detta var emellertid liktydigt med en fullständig

¹) Evald Ljunggren, Carl af Petersens † (Nord. Tidskrift för bok- och biblioteksväsen, häfte 4, 1925).

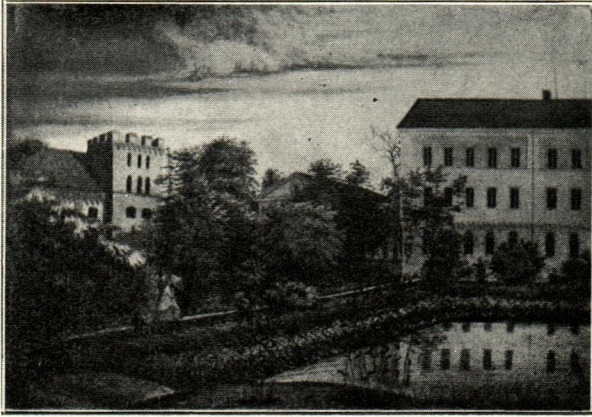

FIG. 31. SPEGELDAMMEN VID LUNDAGÅRDSHUSET OMKR. 1865.
(Teckning av S. Andersson.)

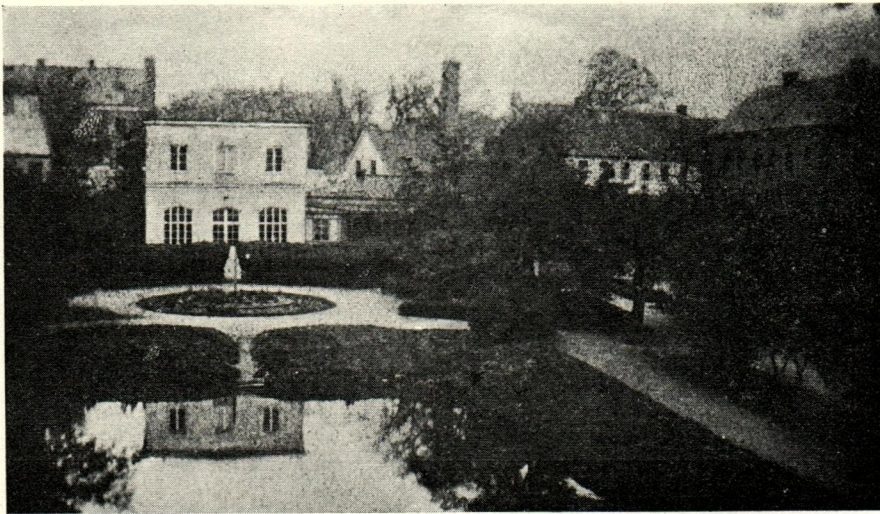

FIG. 32. SPEGELDAMMEN OCH ORANGERIET PÅ 1870-TALET. (Foto Lindgren.)

FIG. 33. LÄSESALEN I GAMLA BIBLIOTEKET. (Foto Lina Jonn.)

nybyggnad, vilken givetvis skulle draga oändligt mycket större kostnader. Ritningar till ett helt nytt bibliotek utfördes emellertid av arkitekten A. Hellerström, ytterligare anslag beviljades av Kungl. Maj:t för fullföljande av det så nödvändiga företaget, och 1902 lades grunden till den ståtliga byggnaden på Helgonabacken. I augusti 1907 kunde äntligen huvudinflyttningen i de nya lokalerna taga sin början.

Åter stod Akademiens äldsta lärobyggnad inför en vändpunkt i sin tillvaro och fick nu efter den sistförflutna perioden namnet »gamla biblioteket», vilket den än i dag bibehåller. Riksdagen beviljade 1908 och 1909 ett större anslag till omändring av lokalerna för nya ändamål. På hösten 1908 flyttade Historiska Museet tillbaka och disponerade nu hela bottenvåningen¹⁾. Husets övriga delar upptogs av lokaler för de ämnen, vilka ännu saknade egna institutioner eller i vilka undervisning ej kunde bedrivas i universitetet.

¹⁾ O. Rydbeck, a. a.

FIG. 34. CAROLINASALEN. (Foto O. Mattsson.)

År 1917 flyttade Zoologiska institutionen till sin stora nybyggnad norr om staden, varför det äldre, men rymliga huset vid Kraftstorget blev disponibelt. År 1918 tog Historiska Muséet dessa lokaler i besittning, och sålunda kunde tillsist även bottenvåningen i »gamla biblioteket» tjäna sitt ursprungliga ändamål. Carolinasalen, Akademiens forna festlokal, är nu åter skådeplatsen för de flesta akademiska disputationerna (fig. 34). I alla våningar finnas auditorier och seminariebibliotek. Där inhysas nu även landsmåls- och folkminnesarkiven. Vinden, som intill år 1930 upptogs av högst bristfälliga och trångbodda lokaler för geografernas räkning, har tack vare ett år 1931 beviljat anslag på 20'000 kr. helt omändrats och moderniserats och inrymmer nu matematiska seminariet och dess instrumentsamling¹⁾.

¹⁾ Hela denna skildring av viktiga data under de senaste hundra åren är, därest intet annat anmärkes, baserad på Universitetets tryckta årsredogörelser 1866—1932.

BILAGA

BRUNIUS' BESKRIVNING AV AKADEMIHUSET MED ANLEDNING AV DEN TILLTÄNKTA PÅBYGGNADEN

Kongl. Carolinska Akademiens hufvudbyggnad, som är uppförd i Byzantinsk, eller om man hellre vill med andra säga i Nygrekisk, Forngöthisk, Gammalsaxisk stil, har af ålder varit Nordens Metropolitanresidens och hetat Curia Lundensis eller Lundagård. Redan 1410 förband sig Ärkebiskop Peter Kruse, att icke derå antaga andra till Ståthållare än lärda Klerker, och 1452 försvarade Ärkebiskop Tuve detsamma jemte Domkyrkan mot Konung Carl Knutsson, hvilken med sin öfverlägsna styrka intog och uppbrände Lund tillika med 22 Kyrkor. Härpå omgaf denne Ärkebiskop, 1459, ifrågavarande slott samt den intilliggande trädgården med en Fästningsmur. Vid Reformationen indrog Konung Christian III:dje i Danmark Lundegård jemte en stor mängd Ärkebiskopliga slott och län till Kronan. Emedlertid innehade Biskop Winstруп, genom köp eller förläning, det gamla Metropolitansätet, under Konung Carl XI:tes härnader i Skåne, och fick, såsom Svenskt sinnad, fägnaden att der emottaga Högstbemälte Konung till den måltid hans fru beställsamt anrättat för Konung Christian V:te. Efter denna Biskops frånfälle 1697 reducerades åter meranämnde Slott från hans arfvingar, och donerades den 16 Mars 1688 till härvarande Akademi. I hvilket förfallet tillstånd det varit få år härefter, inhemtas af ett för Universitetets byggnadshistoria intressant inventerings-instrument af 1698, hvilket härjemte bifogas.

Den äldsta teckning jag öfverkommit af meranämnde hus är från slutet af 15:de århundradet, och finnes å ett litet Kopparstick som intaget i Braunii Theatrum Urbium, föreställer staden Lund. Ehuru ofullkomlig denna afbildning är, ser man likvisst deraf, att Lundagård varit då omgifvet med sin urgamla försvars-

mur, att huset haft spetsvinklig takresning med trappgaflar, att södra tornet varit ganska lågt med en uppskjutande spira, att fönsteröppningarna varit betäckta med rundbågar o. s. v.

Om Lundagård till sitt inre undergått stora förändringar, har den till sitt yttre lidit ännu märkbarare omskapningar. Det gammaltyska taket med sina trappgaflar blef för omkring 100 år sedan utbytt mot ett nymodigt med smak- och ändamålslösa brytningar. Tornet gjordes dubbelt högre, hvarigenom tvenne rum öfver hvarandra tillkommo för observatorii behof. Denna dristiga påbyggnad, som till största delen verkställdes 1753, har nu visat sig vara lika illa uttänkt som utförd; ty lokalen är, såvidt jag förstår att bedömma den, både för inskränkt och för vacklande, och byggnaden har dessutom redan börjat att, i anseende till den ofantliga tryckningen, röja flera betänkliga remnor, hvilket är mindre underligt, då man besinnar, att grunden ej varit beräknad för en så ansenlig höjd, och att man i stället för att under påbyggnaden indraga, betydligt utlagt rundelen, hvartill kommer att man icke förstätt gifva den ren cirkelform och lodrät ställning. Husets utseende har ej heller vunnit genom den moderna portalen med sin gulmålade träsol i det uppskurna dörrfältet. Dessa obyzantinska prydnader tillskapades 1740. Det är äfven i min tanka en förseelse, att man icke nedsänkt fönsterbröstningarna, emedan rummen nu äro ganska mörka, så att man om vintern har svårt att der hålla föreläsningar. Till denna skymning bidrager äfven den omständigheten, att man, tvertemot den Byzantinska konstens regler, anbringat fönstern i yttersta kanten af de tjocka murarna, hvarföre karmar och bågar snart förruttna. Alla dessa misstag anser jag böra med tiden rättas, emedan byggnaden derigenom vinner i harmonie och rummen i belysning.

Beträffande nu närvarande projectritning till en tredje våning å Stora Akademihuset, hvilken jag på Consistorii Academici anmodan uppgjort, och hvilken jag har äran härjemte öfverlemnna, anser jag mig skyldig deröfver bifoga några förklaringar.

Då vid härvarande Universitet i synnerhet saknas tillräckligt utrymme för boksamlingen och säkert tak deröfver; torde det vara ganska lämpligt, att ju förr dess heldre företaga ifrågavarande påbyggnad och inreda den till ett enda rum, hvilket för-

sett med ett på kolonner hvilande galleri, kunde, om passande hyllor och skåp för böcker der placerades blifva en vacker och anseelig Bibliothekssalong. Härtill kommer att, då Boksamlingen kunde för det närvarande inrymmas å galleriet, denna vackra lokal kunde tillsvidare begagnas jemväl såsom festivitets salong, som vi nu alldeles sakna, hvarigenom tvenne viktiga behof på en gång afhjelpes. Galleriet har jag trott böra vid ena ändan vara bredare, för att kunna vid sollenniteter inrymma kapellet.

Jag har endast gifvit murarne 1 alns tjocklek, emedan jag anser det tillräckligt, och jag har uppfört dem på inre kanten af de gamla, emedan huset derigenom vinner i styrka och Byzantinska byggnadssättet ofta företer dylika indragningar vid högre murars uppförande.

Att jag föreslår bibehållande af de aflångt fyrkantiga fönsteröppningarne i nedrevåningarne, men deremot betäcker de större i den tredje med rundbågar, och bildar de mindre i galleriet efter hela cirkelslag, är en anordning, som fanns å Byzantinska konstens skönaste monument, Sophiakyrkans hufvudfacade, innan den genom österländska halfbarbarer fick oformliga minarèer och andra oharmoniska tillsatser. Jag har ej gifvit fönsteröppningarna utspringande ornament, emedan sådane saknas i den antika och moderna byggnadsstilen; det är nämligen bekant, att man, till ersättande af denna brist i den Byzantinska och Germaniska stilen, låter ljuset falla mycket djupt inuti murarne, hvilka kring fönsterlufterna prydas, i öfverensstämmelse med deras tjocklek, med passande listverk. För att vinna någon symetri, som så ofta saknas i medeltidens boningshus, har jag föreslagit tvenne nya fönsterlufvers öppnande å framsidan till venster om tornet.

Jag anser det vara alldeles nödvändigt, att återgifva huset ett tak, som dermed öfverensstämmer. Det närvarande är till sin konstruktion under all kritik, liksom det är, i anseende till sin uppmultning, rent af ohjelpigt. Jag har icke trott mig böra bibehålla de gamla trappgaflarne, emedan de ofta fordra förbättringar och göra den bredvid liggande takbetäckningen mindre pålitlig. Här emot har jag sökt gifva gafvelfälten passande prydnader. Det skulle väl anstå detta anspråkslösa hus, att få en betäckning af eldfast taktegel, som är naturligtvis ganska varaktigt, hvarvid jag bör er-

inra, att, då Kongl. Byggnads- och Brandordningen af den 4 Juni 1828, för Staden Lund, förbjuder underlag af bräder för taktegel, man kan med full säkerhet använda såkallad understrykning, om man nemligen arbetar och blandar bruket, såsom man i medeltiden beredde det för dylika behof.

Om tornet, hvars vådliga beskaffenhet är redan omnämnd, icke medtages till hälften och murarne förtunnas och indragas och cirkelrundt och lodrätt uppföras; fruktar jag, att det snart ramlar. Man kan icke heller göra tornet så högt, som det nu är, utan att äfventyra dess framtida nedstörtning. Jag skulle därför tro, att rundelen finge tillräcklig höjd, om den jemnades med hufvudbyggnadens gesimsverk, då deri blefve uppgång till de trenne våningarne och öfverst ett vackert rum jemte galleriet, med en altan på taket. Till denna altan kunde uppgång lämpligen anbringas genom en vindeltrappa från den bredare ändan af galleriet till vinden och derifrån genom dörren å frontonen. Jag har för besparings skull, hvarpå Lunds Akademi behöfver fästa afseende, föreslagit bibehållande af det gamla gällerskranket på altanen. Emedlertid har jag ingenting deremot —, att man anskaffar ett mera passande bröstvärn eller i stället för altanen och frontonen anbringar ett passande hjelmtak å rundelen. Men att gifva tornet en ansenlig höjd och en starkt tillspetsad betäckning, strider rakt mot den äldsta medeltidens byggnadsstil, hvaremot en dylik anordning karakteriserar den Germaniska med sina lätta spetsbågar och löfrika ornament.

Jag kan icke uraktlåta, att nu förnya hvad jag redan till Consistorii Protokoll yttrat i afseende på norra tornets återställande. Detta fanns, såsom bilagde handling utvisar, 1698, och utbygget å norra sidan är en lemning deraf. Detta torn är lika lätt att återuppbygga, som det är af stor nytta. Nedra etagen kunde inrättas till ett eld- och inbrottsfritt ærarium med hjelmhvalf; den öfra till ett varmt och säkert Bibliothekrum med sferiskt hvalf. På taket, som borde i min tanka stanna vid golfvet i tredje våningen, vore ett skönt tillfälle för en Altan åt Botaniska trädgården, och hela byggnaden finge genom denna tillsats en betydlig förstärkning, hvilken synes mig af någon vigt, då huset är nog smalt till sin längd och höjd, och då det har få mellanväggar. Då dessutom Uni-

versitetet icke har något säkert kassahvalf, och Bibliotheket saknar något eldrum, tillstyrker jag ifrågavarande torns uppförande, som, utom den nytta det i många afseenden medförer, pryder hufvudbyggnaden och kan uppsättas för omkring 2000 Rdr, helst om man dertill får använda de för flera år sedan utdömda Lundagårdsmurarne. Detta torn kunde visserligen uppdragas till samma höjd som det södra, men det medförde derigenom betydligare kostnad och afbröt utsigten åt trädgården samt gjorde salongen och galleriet mörkare, hvarföre jag afstyrker det, helst symetrien för ögat ej störes, då nemligen båda tornen icke kunna på en gång öfverskådas.

Jag har å ritningen föreslagit en annan portal än den nuvarande, hvars vanprydighet jag ofvanföre visat. Jag har trott, att Domkyrkans Målsmän ej skulle ogerna se, att det sköna porthvalf, som tillhört den nyligen raserade mellanmuren i Domkyrkan, uppsattes å Akademihuset, då nemligen Laurentiuskyrkan stått i ett så nära förhållande till Metropolitanresidenset Lundegård, och då ifrågavarande sköna portprydnader, hvilka jag med all omsorg nedtagit, blefvo för framtiden räddade från förskingring. I afseende på nämnde portal kunde väl erinras, att kolonnbaserne endast hvila på låga grundstenar och sakna således piedestaler, som anses så outhärliga i nya konsten; men jag måste här emot invända, att om man undantager kolonner tillhörande triumfbågar och ärostoder, finnas dylika ej heller i den antika, ännu mindre i den Byzantinska. Jag vågar derföre påstå, att mer nämnda porthvalf skulle, såsom ritningen visar, väl harmoniera med ifrågavarande hus.

Beträffande gesimsverk och öfriga ornament, har jag naturligtvis bibehållit under takfoten och å gaflarne de bredvid hvarandra löpande rundbågarna, som utmärka den oftanämnda stilen, och bildat fönsterprofiler och tornfält och öfriga sirater enligt densammans fordringar, ehuru jag förgäfvets sökt, att å ritningen, anbringa dem så noggrannt jag önskat, emedan här saknas dugliga instrumenter. Om den föreslagna byggnaden kommer att företagas, skall jag, om man har förtroende för mig, icke undandraga mig att gifva detaljritningar och ombestyra ornamentsformar m. m. Det vore i sanning skada, om det viktiga företaget förfuskades

och det Historiskt och Architektoniskt märkvärdiga metropolitan-sätet komme att framdeles stå liksom nu, framför fornforskaren och konstdomaren, såsom en vanställd minnesvård efter Nordens äldsta byggnadsföreningar.

Hvad Bibliotheket och Aerarium vinna genom ifrågavarande byggnadsföretag, hoppas jag hafva tillräckligen ådagalagt; det återstår, att med få ord visa, det de inrättningar, som finnas å nuvarande vinden, kunna med förmån inrymmas efter verkställande af husets nya anordning. Det så kallade Auditorium majus, som är alltför stort för vanliga föreläsningar, men deremot alltför litet för Akademiska högtidligheter, kunde, sedan orationer och installationer m. m. höllas i nya salongen, lämpligen afdelas i tvenne rum, nemligen en lärosal och en instrument- och machinkammare, igenom det å vinden befintliga Auditorium för Matematiska vetenskaperna samt lokalerna för Fysiska Instrumenterna och de så kallade Machinerne ersättas. Det är klart, att både lärare och åhörare vunno genom ett dylikt utbyte, då de nemligen sluppo att gå 2:ne trappor opp och att instrumenterne och machinerne fingo en ljusare och ändamålsenligare plats än de nu inneha. De historiska samlingarne kunde, i min tanka, nedflyttas i deras förra förvaringsrum, hvilket, invändigt försedt med jernluckor, blef, hvad det ej förr varit, säkert för inbrott, eller de kunde kanske ännu lämpligare inrymmas i det rum, som kommer att inrättas öfverst i södra tornet, och hvartill ingång blir från galleriet i 3:dje våningen. Detta förvaringsrum blefve naturligtvis säkert genom sitt höga läge, såvida det försågs med pålitlig dörr. Då Orarium på ofvanberörde sätt inrättas i norra tornet, kan dess nuvarande lokal i nedersta våningen förvandlas till ett Auditorium, en förmånlig förändring här, hvarest så få lärosalar finnas. Slutligen bör jag erinra, att den blifvande vinden kan äfven lemna 2:ne rymliga förvaringsrum, så att det är uppenbart, att den föreslagne förändringen medförer viktiga förmåner.

Om ifrågavarande arbete skall i år företagas, hvilket visserligen låter sig göra, bör detta ärende snart handläggas, på det att bjälkar må i tid kunna anskaffas och ornamentstegel beställas. Man måste äfven på förhand efterfråga murare, hvarpå är brist,

så länge Domkyrkans istandsättning fortgår och flera enskilda byggnads företag påskyndas.

Hvad äntligen beträffar byggnadstillgångar, så inser en hvar, att vidfogade kostnads förslag, jemnfördt med Akademi Rentmästarens årsförslag, visar möjligheten af ifrågavarande företag. Lund den 14 Februarii 1835.

C. G. Brunius.

(Ur Överintendentens underdåniga skrivelse den 16 febr. 1836, R. A.).

RÄTTELSER OCH TILLÄGG

S. 4 r. 3 uppfifrån står 1668 läs 1688.

S. 8 r. 15 uppfifrån står) läs ').

S. 8 not 1, står en hänvisning till Lunds Domkyrka s. 56—57, vilken bör kompletteras med O. R y d b e c k, Lunds Domkyrkas byggnadshistoria (Lund 1923), där det på s. 100—101 läses: »Vida mera sannolikt förefaller det dock, att ifrågavarande dörröppning medelst ett trapphus kommunicerat med den rakt nedanför liggande ingången till kryptan.»

S. 49 r. 10 uppfifrån står universitetsbyggnad. läs universitetsbyggnad,

S K R I F T E R
UTGIVNA AV FÖRENINGEN
DET GAMLA LUND

- 1 [1919] Kartor över staden Lund och dess jordar från tiden före 1705 utg. av L. WEIBULL.
- 2 [1920] RYDBECK, O., Den äldsta kristna konsten i Skåne, Lund och Dalby.
- 3 [1921] QUENNERSTEDT, A., Mina första Lundaminnen.
- 4 [1922] WRANGEL, E., En Lunda-skald och en skämtdikt om om Lunda flickorna.
- 5 [1923] Lund på 1690-talet. 1691 års sjättepenningsslängd utg. av G. CARLQUIST. 1. Klemens och Drottens rotar.
- 6 [1924] Lund på 1690-talet . . . 2. Krafts och Vårfru rotar.
- 7 [1925] WERNER, C. Blick på byggnadskulturen i det nuvarande Lund.
- 8-9 [1926-27] OSBERG, N. P., Lundaminnen från 1820-, 30- och 40-talen. Utg. av GUNNAR CARLQUIST.
- 10 [1928] FORSSANDER, J.-E., Utgrävningarna å Domkapitelhusets tomt. Sommaren 1927.
- 11 [1929] WIESELGREN, P., Lunds Akademi på 1820-talet. Personskildringar i brevform.
- 12 [1930] ERLANDSSON, H., Om vattendragen och den äldsta bebyggelsen i Lund.
- 13 [1931] BERG, J., Från gamla Lund. Några föremål i min samling.
- 14 [1932] WRANGEL, E., En lundsisk studentkrets vid 1800-talets mitt med teckningar av Carl Wetter.
- 15 [1933] KARLSON, W., Lundensiska yrkesmän. Tenngjutare.

Anmälan om inträde i Föreningen Det gamla Lund sker till skattmästaren, köpman Eric Rydbeck, Kyrkogatan 23, Lund. Avgiften är 3 kr. årligen; sedan årets publikation utkommit och tillkännagivande därom lämnats, kan densamma under närmast följande 14 dagar mot årsavgiftens erläggande erhållas hos skattmästaren; till medlemmar som icke under denna tid utöstat publikationen, utsändes den mot postförskott å årsavgiften jämte porto. Ovan förtecknade äldre årgångar kunna i mån av tillgång erhållas hos skattmästaren för ett pris av 3 kr. pr årgång.